

СОФИЙСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

„СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“
ОСНОВАН 1888 г.

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

КАТЕДРА ДИДАКТИКА

Виолетка Маринова Цолова

**МОДЕЛ НА „АКАДЕМИЯ „ГРАД НА БЪДЕЩЕТО““ ЗА УСТОЙЧИВ
ПРОФЕСИОНАЛЕН ИЗБОР НА УЧЕНИЦИТЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 1.2. Педагогика (Професионално и кариерно
консултиране)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ПРОФ. ДПН ЯНА РАШЕВА - МЕРДЖАНОВА

София ♦ 2020

Дисертационният труд се състои от предговор, 4 глави, заключение и библиография от 181 заглавия, от които 89 – на кирилица, 47 – на латиница и 44 интернет източника. В основния текст са включени 7 схеми, 17 таблици и 29 диаграми. Общият обем на труда е 312 страници. Придружен е от 6 приложения, оформени в отделно книжно тяло с обем 92 страници.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД И ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	5
ПЪРВА ГЛАВА. ОБЩИ ПРИОРИТЕТИ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПОДГОТОВКА ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА“ В БЪЛГАРИЯ	9
1.1. Тенденции и приоритети на професионалната подготовка и образование по архитектура и строителство в международен план	9
1.2. Съвременното професионално образование по архитектура и строителство в България	11
1.3. Водещи изисквания и проблеми на пазара на труда и сектора в България	11
1.4. Водещи професионални компетентности на „Строителен техник“ – професионален профил	12
1.5. Проблеми в системата на средното професионално образование по строителство и архитектура в България и пътища за разрешаване. Роля на професионалното ориентиране на учениците.	13
ВТОРА ГЛАВА. ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОРИЕНТИРАНЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО МЕХАНИЗЪМ ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА ТЕХНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЕН ИЗБОР	14
2.1. Съременно професионално ориентиране в училище	14
2.2. Професионално самоопределение и професионален избор като вътрешно детерминирани процеси	14
2.3. Външни фактори на влияние върху младите хора за професионален избор	15
2.4. Концептуализиране на понятията „професионално самоопределение“ и „устойчив професионален избор“	16
2.5. Концептуален изследователски модел „Академия Град на бъдещето“	18
2.6. Национална програма за кариерно ориентиране на учениците на ниво училище в професионалното образование – роля на извънкласните форми за професионалното ориентиране	26
ТРЕТА ГЛАВА. МОДЕЛ НА „АКАДЕМИЯ „ГРАД НА БЪДЕЩЕТО“ В СИСТЕМАТА НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА“ ...	27
3.1. Международни изследвания и опит	27
3.2. Концептуална основа на модела – подходи, принципи, параметри и визия	28
3.3. Представяне на модел „Академия „Град на бъдещето““ към Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“	32
3.4. Аprobация на модела – описание и опит	35

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОДЕЛ „АКАДЕМИЯ „ГРАД НА БЪДЕЩЕТО““	40
4.1. Постановка и дизайн на емпиричното изследване	40
4.2. Научно изследователски инструментариум и организация на проведеното емпирично изследване	41
4.3. Анализ на данните на анкетната карта на учениците	45
4.4. Анализ на данните на анкетната карта на специалистите	47
Изводи и перспективи	49
Заключение	51
Основни приноси на дисертационния труд	55
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	56
Библиография	57
ПРИЛОЖЕНИЯ	

УВОД И ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Още през 2000 г. на Европейския съвет в Лисабон се поставя въпроса „за преход към икономика, основана на знанието“¹, което изисква модернизация и постоянно подобряване на системите за професионално образование и обучение.

В Заключенията на Съвета от 20 май 2014 г. относно осигуряване на качеството в подкрепа на образованието и обучението, се казва: „Приема се, че съществува значително поле за разработване на по-ефективни подходи към осигуряване на качеството във всички сектори на образованието и обучението, които не се изчерпват с контролни списъци, а са насочени към изграждането на реално възприета култура за подобряване на качеството в преподаването и ученето, което може да повиши стандартите и да подобри учебните резултати.“ Качество на професионалното образование означава знанията, уменията и компетентностите, които са придобити в процеса на обучението, са в съответствие с изискванията и нуждите на пазара на труда.

За да се стигне до такъв резултат е необходимо на това „значително поле за разработване на по – ефективни подходи“ да се намери механизъм, от няколко зъбчати колела, които да се зацепват и едно друго да се задвижват по точно определен начин. А това са именно „широк кръг от заинтересовани страни“ (т. 7 от Препоръка на Съвета от 22 май 2017 година относно ЕКР²): ученици, училище, университет, работодатели, институции. Но не на последно място – медии.

В настоящия контекст **обект на изследването** са приоритетите и необходимите промени в професионалната подготовка и ориентиране в гимназиална степен на средното професионално образование по архитектура и строителство, а негов предмет – подпомагането на професионалното самоопределение на учениците за устойчиви професионални интереси и избор чрез конструиране на нова обучителна среда и форми на професионално ориентиране.

---

¹ Европейски съвет от Лисабон – Стратегия за икономическо и социално обновление на Европа. Документ, представен от Европейската комисия на вниманието на извънредния Европейски съвет от Лисабон – 23 – 24 март 2000 г. - <http://edc.law.swu.bg/docs/lisbonstrategy.PDF>

² [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)&from=EN)

Целите на настоящата дисертация са: Разработване и апробиране на типов Модел на ученическа „Академия Град на бъдещето“ като извънкласна форма на професионална подготовка и ориентиране. За реализиране на целите се решават следните научни **задачи**:

- Разглеждане на проблемите и приоритетите на съвременното професионално образование в България и в международен план и значимостта на професионалното ориентиране.
- Анализ на професионалното обучение по строителство и архитектура.
- Разработване на професионален профил на специалист в строителния сектор.
- Разглеждане на проблемите и приоритетите на съвременното професионално ориентиране – концептуализиране на понятията „професионално самоопределение“ и „устойчив професионален избор“.
- Анализ на значимите фактори за устойчив професионален избор.
- Национална програма за кариерно ориентиране на ниво училище – необходимост и начини за реализиране на професионално ориентиране чрез извънкласни форми на дейност в професионалното образование.
- Разработване и апробиране на модел „Ученическа Академия Град на бъдещето“ – концепция и параметри. Представяне и опит.
- Реализиране на емпирично изследване на системно равнище – роля и адекватност на Академията на задачите на професионалното образование и на професионалното ориентиране.
- Реализиране на емпирично изследване на персонално равнище – роля и адекватност на Академията за стимулиране на професионалното самоопределение и в резултат – устойчивостта на професионалните интереси и избор на учениците.
- Анализ на резултатите, обобщения, изводи, препоръки, дискуссионни въпроси.

Изследването се основава на следната **комплексна изследователска хипотеза**: Предполага се, че Ученическата Академия „Град на бъдещето“ е адекватна извънкласна форма за професионална подготовка и за професионално ориентиране по професионално направление „Строителство и архитектура“ на две основни равнища – системно и персонално.

Тази обща хипотеза ще бъде проверявана на емпирично равнище чрез конкретизация от работни хипотези:

На системно равнище на взаимодействие между двете основни системи – професионално образование и професионално и кариерно ориентиране Академията е адекватна.

- Като среда за среща и хармонизиране на влиянието на основните значими външни фактори за устойчив професионален избор на младите хора – системата на професионалното ориентиране на ученици на ниво училище.
- Като учебна среда от нов тип, конструирана за обучение в метакогнитивна перспектива, която стимулира развитието на ключови професионални компетентности и въздейства на устойчивостта на професионалния избор на учениците в професионално направление „Строителство и архитектура“ – гимназиална степен.

На персонално равнище:

- Стимулира процеса на професионално самоопределение на учениците: избистря представите за съответствието между пазар на труда и лични професионални интереси и способности чрез: 1./ повишаване на информираността за пазара на труда и актуалното развитие на професиите в професионално направление „Строителство и архитектура“; 2./ опознаване на собствените професионални интереси и 3./ опознаване на собствените професионални способности .
- На тази база се изработва устойчив професионален избор на учениците. Първо: устойчивост във вътрешен план на насочеността на интересите и избора, второ: устойчивост във външен поведенчески план на активността и действеността – инициативност, активност, автономност за информирани решения, трето – устойчивост във времето – дългосрочно, перспективно, конкретно, професионално планиране на избраната професия.

Концептуална логика на изследването:

Съвременното професионално образование, в условията на динамични и рискови пазари на труда, може да подготви качествени и мотивирани специалисти чрез механизмите на професионалното ориентиране на ниво училище. Извънкласните форми

осигуряват по – отворена и естествена среда за обучение в метакогнитивн перспектива, за активно и в полза на личността и на пазара на труда, партньорство между значимите фактори на влияние. Това подпомага изключително персоналния процес на професионално самоопределение и идентичност, което води до по – устойчиви професионални интереси и професионални автономни устойчиви избори.

Методите на изследване са:

На теоретическо равнище: анализ на нормативна база; систематизиране, моделиране – междинен метод на концептуално равнище.

На емпирично равнище:

- Апробиране на Модела „Академия „Град на бъдещето“ .
- Анкетно проучване на ученици, участници в Академията с две основни части – за Академията и за персоналното си професионално самоопределение.
- Експертно оценяване сред учители, специалисти, родители, работодатели, медии.

Настоящият дисертационен труд показва конструирането на модел „Академия „град на бъдещето“, който представлява организация и реализиране на професионално обучение в нова отворена обучителна среда, в която се реализира обучение в метакогнитивна перспектива по архитектура и строителство. Моделът е реализиран в Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“ в часовете за свободноизбираем предмет.

ПЪРВА ГЛАВА.

ОБЩИ ПРИОРИТЕТИ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПОДГОТОВКА ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА“ В БЪЛГАРИЯ.

1.1.Тенденциите и приоритетите на професионалното образование по строителство и архитектура в международен план.

Тенденциите и приоритетите на професионалното образование и обучение, в това число и професионалната подготовка и образование по строителство и архитектура в международен план са очертани в Европейските документи, касаещи системата на професионално образование и обучение, а именно:

- Препоръка на Съвета от 22 май 2017 година относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот. – EQF³
- Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 юли 2009 г. за създаване на Европейска система за кредити в професионалното образование и обучение – ECVET⁴
- Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. за създаване на Европейска референтна рамка за осигуряване на качество в професионалното образование и обучение – EQAVET⁵;
- Препоръка на Съвета от 20 декември 2012 г. относно валидирането на неформалното и самостоятелно учене⁶

В тези документи са очертани тенденциите в професионалното образование, които се налагат от процесите на глобализация в настоящия момент. „Глобализацията е икономически феномен, свързан с нарастването на интеграцията между различните области на света.

Актуалните комуникационни технологии променят отношенията с времето и пространството. Това налага промени в образователните и обучителните процеси. Променя се самата концепция за образование и обучение, защото стават все по – интензивни дейностите по оста: ИНОВАЦИИ – РАЗВИТИЕ – РАСТЕЖ – ЗАЕТОСТ.

³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)&from=EN)

⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708\(02\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708(02)&from=BG)

⁵ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708\(01\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708(01)&from=BG)

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:398:0001:0005:BG:PDF>

Прогнозите на CEDEFOP⁷ предвиждат, че търсенето на нискоквалифицирани лица ще намалее, докато търсенето на висококвалифицирани лица ще се увеличи, а най-голямо ще бъде търсенето на лица със средна квалификация. В този контекст професионалното образование и обучение има решаваща роля, както е подчертано в редица стратегически документи на Комисията.

Решаването на проблема за съответствието на професионалното образование и обучение по строителство и архитектура и изискванията на глобалния свят, означава да се навлезе в сложен терен, в който участниците са не само учители и ученици, но също и представители на реалната бизнес среда, а също и медиите. Означава също да се конструира обучителна среда от нов тип, в която да се определят ясно ролите на участниците в обучителния процес. Глобалните проблеми в строителството в световен мащаб, са очертани от: бързото нарастване на населението и урбанизацията, търсенето на все по – висока енергийна ефективност на сградите, влагането на нови технологии и материали при реализирането на интелигентни сгради. Задачите, които трябва да могат да решават бъдещите строителни специалисти са:

- Решаване, конструиране и осъществяване на интелигентни сгради.
- Промяната в урбанизацията заради нарастващия брой на градското население

Според ревизията на доклад на ООН „Перспективи на урбанизацията“ от 2018 г. (World Urbanization Prospects⁸), хората, живеещи в градските райони ще се увеличат от 54% днес до 66% до 2050 г. До 2045 градското население в света се очаква да надхвърли шест милиарда. Това без съмнение ще създаде драстично нарастване на търсенето на жилища, енергия и инфраструктура, както и на по-остра нужда от решения за по-чист въздух и устойчиво градско развитие.

- Запазването на околна среда, и постигане на енергийна ефективност.

Инициативи като споразумението от Киото⁹ представят визия за здравословен и устойчив начин на живот. Строителни правни норми за постигане на тази визия в момента са въведени в повечето европейски страни и големи части от света.

⁷ CEDEFOP, *Пътища за възстановяване: три сценария за уменията и пазара на труда за 2025 г.*, юни 2013г.

⁸ <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>

⁹ http://www.biodiversity.bg/files/File/10_protokol_koito_klimat.pdf

Решаването на гореспоменатите задачи изисква разработването на нови материали и процеси в строителното производство.

Образованието и обучението в средните професионалните училища, в това число и тези по строителство и архитектура, трябва да осъществи прехода от централизираната концепция на преподаването към тази на ученето. Това води до промяна на представите за значението на традиционните категории, ползвани за определянето на работата и професиите. Така се стига до необходимостта от образование и обучение при което се изграждат трансферсални компетентности и мета компетентности.

1.2. Съвременно професионално образование по строителство и архитектура в България.

Механизмът за осъществяване на професионално образование по строителство и архитектура се базира на нормативна уредба, която включва законови и подзаконови актове. Основните институции, в които се осъществява професионалното образование и обучение по строителство и архитектура са професионалните гимназии по строителство, архитектура и геодезия.

Съвременното професионално образование в България по архитектура и строителство трябва да съответства на нивото на развитие и качество на средното професионално образование в страните – членки на ЕС. Затова е изработена „**Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015 – 2020**“¹⁰.

В условията на протичащите глобализационни процеси, за овладяването и упражняването на професията „Строителен техник“ е необходимо ученикът в професионалната гимназия да има ясни цели и стратегия за своето професионално реализиране и непрекъснато усъвършенстване. Затова в професионалната гимназия трябва да се конструира учебна среда от нов тип, в която ученикът да се подготвя за социалната, икономическата и професионалната реалност, от която ще бъде част.

1.3. Водещи изисквания и проблеми на пазара на труда в сектора в България са:

- Забелязва се тенденция на застаряване на работната сила, защото строителството е загубило своята атрактивност за младите хора. Намален е интереса към

---

¹⁰<https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf>

професионалното образование и е понижено качеството му поради недостатъчни възможности за осигуряване на ефективни стажове и практики.

- Въпреки безработицата, особено от страна на по – големите фирми, се чувства осезаемо недостиг на квалифицирани кадри.
- Пред острия дефицит на строителни кадри и липсата на професионални училища по архитектура и строителство в някои региони /например Кюстендил/, областните представителства на КСБ са положили усилия да подпомогнат местните гимназии за сформирани на паралелки по строителни професии, но не е имало желаещи ученици. Друг проблем е задържането на вече обучените кадри да останат да работят в съответния регион.

1.4. Водещи професионални компетентности на специалистите по архитектура и строителство – професионален профил на специалиста.

Професионалният профил на специалист по професията „Строителен техник“ е очертан в Държавното образователно изискване за придобиване на квалификация по професия „Строителен техник“¹¹ от област на образованието „Архитектура и строителство“ и професионално направление „Строителство“ съгласно Списъка на професиите за професионално образование и обучение по чл. 6., ал. 1 от Закона за професионалното образование и обучение. Описание на профила на такъв специалист е направено и в Националната класификация на професиите и длъжностите от 2011 г.¹². „Ще разбираме професионалния профил като структурирано качествено описание на основните и професионално значими характеристики на специалиста, съответни на заложените в професиограмата особености и изисквания на професията към тях. Професионалният профил на специалиста е функционалният аспект на професията.“¹³

Професионалният профилът на „Строителен техник“ се състои от няколко компонента:

¹¹ <https://www.mon.bg/bg/100036>

¹² <https://www.nsi.bg/bg/content/261/basic-page/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%B4%D0%BB%D1%8A%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5>

¹³ Рашева-Мерджанова, Я., Б. Господинов, С. Цветанска. Институции и субекти на пазара на труда. УИ „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 26

професионалните компетенции на „Строителен техник“ ,основните професионалните роли на „Строителния техник“, психомоторни и психосензорни характеристики, професионална насоченост.

За да се изгради този професионален профил, ученикът трябва да премине обучение за да покрие изискванията на ДОО, които гарантират възможност за упражняване на професията „Строителен техник“.

1.5. Проблеми в системата на средното професионално образование по архитектура и строителство в България и пътища за разрешаване. Роля на професионалното ориентиране на учениците.

Проблемите в системата на средното професионално образование по архитектура и строителство в България и пътищата за разрешаването са разгледани в контекста на Препоръката на Европейския парламент и Съвета от 18 юни 2009 г. за създаване на Европейска референтна рамка за осигуряване на качество в професионалното образование и обучение и по-специално в предложена в Приложение 1 към Препоръката, „Европейската референтна рамка за осигуряване на качество“¹⁴.

Налагат следните изводи: Първо: механизмът за осигуряване на качество в средното професионалното образование по архитектура и строителство в България още не е изграден и задействан, затова и все още има несъответствие между нуждите и изискванията на пазара на труда. Първата стъпка винаги е като се предостави информация, т.е. като се осъществят мероприятия по професионално информиране. Защото „то е най – съществената предпоставка за точно, вярно, осъзнато, професионално самоопределение на личността“¹⁵. И чрез следващи дейности по професионално ориентиране, които да са част от ежедневните образователни и обучителни дейности. А когато след 7 клас ученикът е избрал професионалната гимназия под въздействието на различните фактори, отново механизмът за професионално и кариерно ориентиране трябва да продължава да работи, но този път за устойчивост на избора. Такъв механизъм е конструиран, изследван и предложен в настоящият дисертационен труд „Модел за устойчив професионален избор „Академия „Град на бъдещето““, който е приложен и действа в професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия.

¹⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708\(01\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708(01)&from=BG)

¹⁵ Василев, Д., Я. Рашева – Мерджанова, „Теория и методика на професионалното ориентиране“, УИ „Св. Климент Охридски, 2011г стр. 115

ВТОРА ГЛАВА.

ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОРИЕНТИРАНЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО МЕХАНИЗЪМ ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА ТЕХНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЕН ИЗБОР.

2.1. Съвременно професионално ориентиране в училище

Професионалното ориентиране обединява избора на професия с избора на възможности за образование, обучение и заетост, като акцентира върху взаимодействието между учене и пазар на труда. „Изборът на професия е задача сложна и достатъчно парадоксална“¹⁶. Парадоксът се състои в това, че само една единствена професия представлява цял един сложен свят, който за да се изучи и възприеме са необходими години и много учене.

В настоящия момент процесът на обучението много често води до неустойчив професионален избор. Учениците, след като са избрали професионална гимназия по строителство и архитектура, след завършването ѝ нито отиват да работят като строителни техници, нито продължават обучението си по избраната професия. От друга страна професионалното обучение по архитектура и строителство не покрива изискванията на пазара на труда.

Това показва, че е необходима промяна на структурата на обучителната среда и на дидактическите средства. А именно преминаване към „отворено образование“ - динамично състояние на образователната система, при което тя се намира в реална готовност /законова, ресурсна, личностна/ да детерминира гъвкаво входа-преминаването-изхода от нея чрез баланс между възрастови, социално-демографски, социо-културни и

2.2. Професионално самоопределение и професионален избор като вътрешно ч детерминирани процеси

Успешното решение на проблема за професионалното самоопределение на учениците от СГСАГ предполага у тях да се формира:

с

т

н

¹⁶Климов, Е.А., *Психология професионального самоопределения*, Издателский центр „Академия“, 2010

- вътрешна готовност за осъзнато и самостоятелно построяване, корекция и реализация на перспективата на своето развитие – адекватен избор на житейски път в това число професионален,

- готовност да погледнеш на себе си като на развиващ се във времето и самостоятелно да намираш личностно значимия смисъл в конкретна професионална дейност – мотивация към избраната дейност.

Всичко това помага на един адекватен избор на професия на учениците, на тяхната устойчива мотивация към избраната професия и повишено качество на професионалното им обучение, което на свой ред трябва да осигури младите специалисти в успешната им адаптация към работната среда.

2.3. Външни фактори на влияние върху младите хора за професионален избор

Факторите са вътрешни и външни. Външните – семейство, приятели, училище, но тук ще включа и медии, въздействат на вътрешните – информираност, предпочитания, способности, интереси. Затова външните фактори са водещи за учениците при избора на професия.

Първият и основният фактор това е семейството. Обикновено най – близките хора – майката и бащата вземат най - активно участие в избора на професия. Друг важен фактор са приятелите на същата възраст, по – големи, както и познати възрастни хора. Тяхното мнение също се оказва от особена важност. Училището е друг важен фактор, влияещ върху избора на професия. Не трябва да се подминава огромната роля, която в днешно време играят медиите. Това, което те съобщават се възприема като важно и действа утвърждаващо.

Тези фактори действат посредством поднасяне на информация по най-различен начин. Под въздействието на тези фактори ученикът оформя представа за своите настоящи и бъдещи нужди. Нуждите, които той ще може да задоволява, упражнявайки съответната професия. От друга страна факторите действат върху изграждането на способностите на юношата: способностите за самоизява, за установяване и обогатяване на социални отношения, за работа в екип, за вземане на решения, за решаване на проблемни ситуации. Факторите въздействат върху изграждането на представата за самия

себе си, за мястото в обществото и за начинът, по който ще присъства ученикът в обществото.

Въздействието на всички тези фактори е едновременно и процесът е непрекъснат. В резултат на тяхното действие ученикът прави своя избор след 7 клас. Някои ученици избират професионална гимназия, което е решителна крачка към определена професия. Така следвайки курса на обучение ще придобият квалификационна степен по съответна професия и специалност. Този резултат показва как са действали факторите върху мотивацията, ценностите, интересите. Правейки този избор на този етап от развитието си, ученикът е убеден, че изборът на тази професия ще задоволи неговите разностранни нужди. От действието на факторите, ученикът има мотивация да се запише и учи в професионална гимназия. Представата му за себе си включва способностите, които се изискват за тази професия.

Тези фактори изграждат представата за „идеалната работа“. Необходимо е да се търси модел, в който тези фактори да действат едновременно и насочено.

2.4. Концептуализиране на понятията „професионално самоопределение“ и „устойчив професионален избор

Професионалното самоопределение отразява степента на социалното и професионалното развитие на личността и нейното социално и професионално информиране, самоосъзнаване на собствения жизнен план и пътищата за неговото реализиране.¹⁸ Професионалното самоопределение е:

- непрекъснат процес на търсене,
- компонент на личностното самоопределение,
- процес, в който посредством действието на външни фактори: семейство, близки, познати, връстници, училище, медии, и личностни характеристики, индивидът припознава своите нужди, ценности, интереси, припознава себе си в професия и намира мястото си в професионална среда.
- В тази професия и съответно професионална среда намира смисъл, удовлетворение и мотивация от извършването на професионалните дейности.

---

¹⁸ Василев, Д., Я. Рашева – Мерджанова, *Теория и методика на професионалното ориентиране*“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с.74

Следователно един от възловите пунктове в хода на процеса на професионално самоопределение е избора на професия.

Концептуализирането на професионалното самоопределение е резултат от детайлното разглеждане на действието на факторите, за да се разбере как и защо след като се е достигнало веднъж до избор на професия, този избор започва да губи своята устойчивост и дори нещо повече – процесът вместо да продължава прогресивно във фазата на кариерно ориентиране, се връща обратно и започва отново професионално ориентиране и търсене на нов професионален избор.

Затова трябва да се разгледат причините, които са пренасочили и дезорганизирали факторите, които са довели вече веднъж до професионален избор.

Причините, които довеждат до неустойчивост на професионалния избор са разгледани и анализирани на базата на Таксономията на Гати, Крауц, Осипов 1996 г. В тази таксономия трудностите за вземане на решение за кариерата са разгледани в два етапа: преди началото на процеса на вземане на решение и по време на процеса на вземане на решение. Първия етап няма да бъде разглеждан и анализиран, защото учениците, които са избрали след 7-клас да продължат образованието си в професионална гимназия, са преодолели трудностите от този етап. Тук на фокус са трудностите за вземане на кариерно решение по „време на процеса“. На този етап, трудностите са разделени в две групи: трудности, породени от липса на информация и трудности, поради неконсистентна информация. До момента на обучението в професионалната гимназия факторите са действали по такъв начин, че ученикът не е имал такива трудности.

Ученикът, попаднал в професионалната гимназия, изучавайки редица дисциплини от професионалната подготовка започва да не разбира каква е същността на професията, която е избрал, а преди това му е било ясно. Вече чувства, че няма достатъчно информация за себе си, не вижда съответствие между собствените си качества и наклонности и представата за избраната професията, която става все по-неясна. Загубва съвсем посоката като не знае откъде и по какъв начин да си набави информация за тази избрана професия.

Другата група причини, които се появяват по време на процеса са причини, които довеждат до неконсистентна информация поради ненадеждна информация, вътрешни конфликти и външни конфликти. Основните пътища, по които ученикът се информира за

професията са учителите, учебния материал по професионална подготовка, практическите занимания и извънкласните форми, които включват различни дейности – посещения, наблюдения, конкурси и т.н. Вътрешни и външни конфликти, които пречат на вземане на кариерно решение неминуемо се зараждат, защото мотивацията е спаднала и интересът е загубен към изучаваната професия.

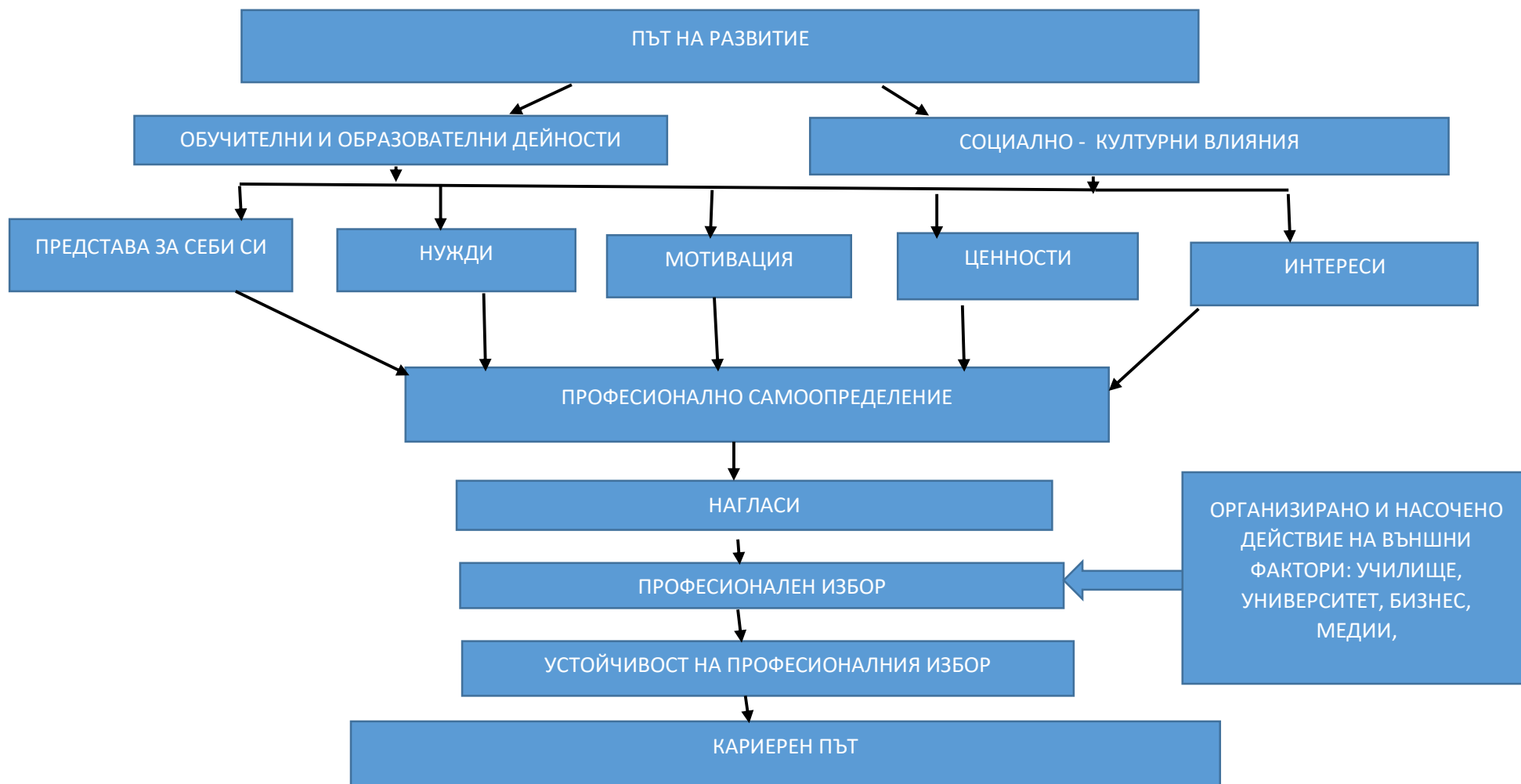
2.5. Концептуален и изследователски модел „Академия „Град на бъдещето““

Разглеждайки и анализирайки причините, които водят до обрат в хода на професионалното самоопределение, изводите са ясни: Учениците се нуждаят от информация за професията, която са избрали. От друга страна те сами трябва непрекъснато да могат да си намират информация и затова постоянно трябва да им бъдат показвани начини, пътища за достигане до избраната професия.

Затова е необходимо да се намери механизъм за управление и насочване на факторите, посредством които се решават анализиранияте проблеми и се създаде устойчивост на професионалния избор. Посредством преразглеждане и реорганизация на дейностите в училище трябва да се търсят решенията на проблемите, като се създаде среда за обучение в метакогнитивна перспектива. За целта трябва да се включат в обучителния процес представители на бизнеса, специалисти по различни теми от учебния материал, медия, специализирана по проблемите на професията, която да внушава социалната значимост на професията, с това да засилва мотивацията и убедеността на учениците. Учителят, който е главният конструктор на тази среда непрекъснато да преосмисля и актуализира учебния материал по съответния предмет и да създава подходяща организация на дейностите.

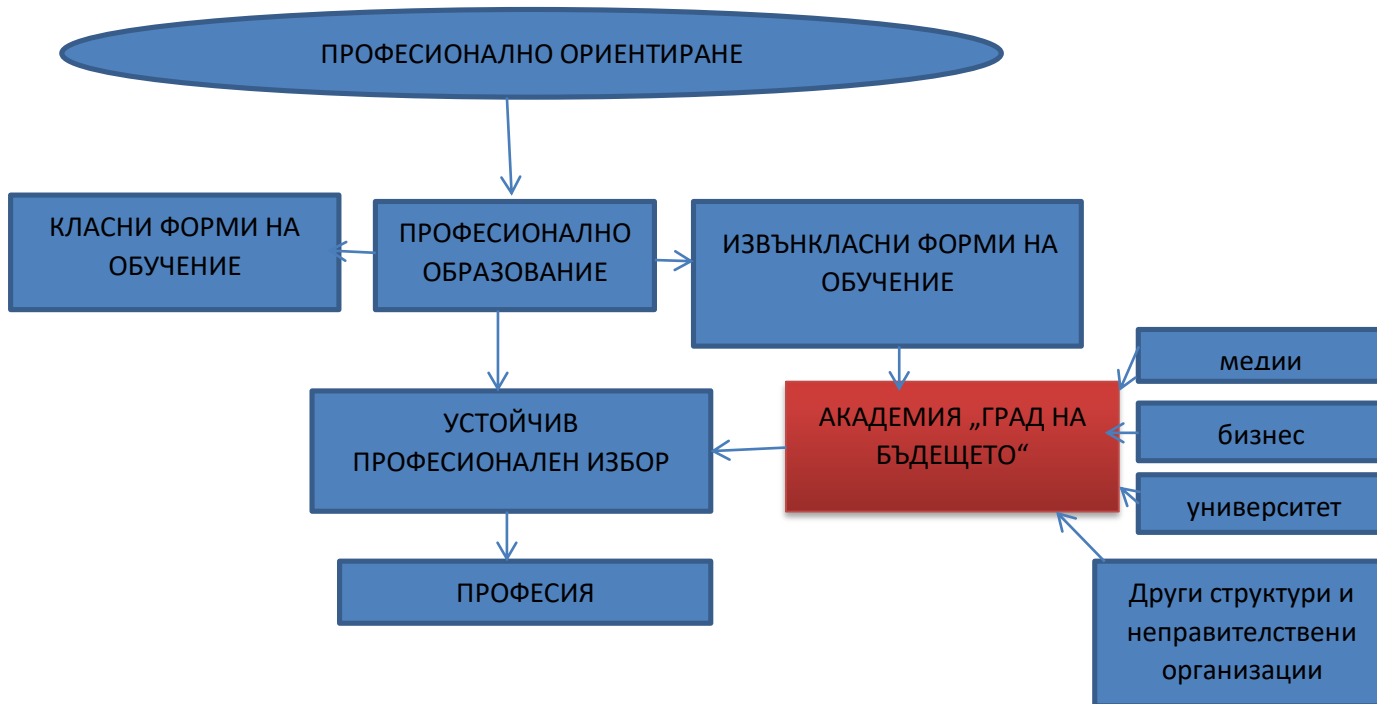
Друга важна част от целия механизъм е да се създават непрекъснато възможности за съвместни дейности и изява на учениците и особено съвместно със студенти, млади специалисти и изявени специалисти в бранша. Това е мощно метакогнитивно дидактическо средство, което довежда до осмисляне и приемане на професията и на себе си в професията.

Таблица 1. Концептуален авторски модел за процеса на професионалното самоопределение

Посредством конструираният модел на Академия „Град на бъдещето“, осъществен в Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“, трудностите за вземане на кариерно решение са преодолени след като се задейства механизмът за управление и насочване на факторите, които действат на професионалното самоопределение. Чрез непосредствения контакт с УАСГ, представителите на строителния бизнес и медийната група, се осигурява пълна и детайлна информация за избраната професия. Отворени са нови пътища за непрекъсната информация относно избраната професия, за тенденциите на развитие в строителния бранш, както и за състоянието на строителния пазар на труда. Всичко това създава ясна представа на метафизично ниво и нагласи за продължаване на кариерата.

Таблица 2. Авторски концептуален модел на Академия „Град на бъдещето“ по професионално направление „Строителство и архитектура“.

МОДЕЛ НА ОБУЧИТЕЛНА СРЕДА ЗА ОБУЧЕНИЕ В МЕТАКОГНИТИВНА ПЕРСПЕКТИВА

Характеристики на средата

„Обучителна среда“ се състои от обучителни ситуации , характеризиращи се от дейности, които включват учители и ученици във вътрешността на една рамка, която съдържа много компоненти. Тези компоненти са конституирани от ресурси и правила. Учениците и учителите работят заедно и имат общи цели и обучението се провежда във физичен и виртуален контекст, в училището и извън него, посредством кооперация между училището и други институции. Елементите на „средата“ са:

- ролята на учителите и на учениците,
- целите на обучението и съдържанието на преподаването,
- начинът, по който учениците и учителите комуникират,
- присъствието на технологиите и начинът, по който се ползват,
- начините, по които обучителните дейности се проектират и актуализират,
- подходът към съответния предмет или между предметите,
- вариации на кооперираното обучение,
- работа по проекти или лабораторна работа,
- степента на коопериране не само между учениците от едно училище, но и между учениците от различни училища.

По – специално, компонентите, които мотивират, когнитивни и метакогнитивни, са есенциалния аспект. Затова е разработен и апробиран Модел за обучение в метакогнитивна перспектива в професионална гимназия по строителство и архитектура.

Моделът

За осъществяване на „Моделът на обучение в метакогнитивна перспектива по строителство и архитектура“ в професионална гимназия е изградена обучителна среда, в която присъстват учители, ученици, университет, представители на строителния бизнес, медийна група. Ролята на учителя е да структурира и организира обучителната среда и обучителния процес. Учителят решава какво да бъде участието на представителите на университета, на строителния бизнес и медийната група в обучителния процес. Целите на обучението са: обучението да съответства на изискванията на пазара на труда. Изработена е учебна програма, в която са предвидени важни и актуални за строителния отрасъл теми.

Моделът предвижда прилагане на метакогнитивни дидактични средства, които да въздействат на устойчивостта на професионалния избор и на мотивацията за учене. Затова са съставени задачи, които карат учениците да мислят на метафизично ниво. Затова е

важно участието на представителите на бизнеса и медийна група, специализирана по проблемите на архитектурата и строителството. В тези контакти учениците наблюдават различни начини за решаване на основни практически задачи в едно професионално ежедневие. Тази обучителна среда се реализира в часовете за свободноизбираем предмет – СИП „Иновации в строителството“, който е участник в Академия „Град на бъдещето“ посредством реализиране на различни дейности, предвидени в учебната програма.

В учебната програма по СИП „Иновации в строителството“ са включени теми, които разглеждат решаване на проблемите свързани със строителното производство, но съобразявайки едно съвременно равнище на развитието на технологиите и новите материали и продукти, както и най-новите изисквания за енергийна ефективност, за екологично строителство и най-новите нормативни изисквания в бранша. За постигане на най-добрия резултат от това обучение е предвидено по различните теми учениците заедно с преподаватели от гимназията и университета, но също и с изявени представители от строителния бизнес да проучат и анализират множество световни практики и иновативни методи и решения при реализирането на различни проекти.

В края на обучението учениците трябва да са се запознали с някои основни понятия, като например: „интелигентен град“, „енергийна ефективност на сградите“, „сграда с почти нулево потребление на енергия“ и др., да знаят какви са новите съществени изисквания към сградите и към градоустройството и от какво произтичат, да знаят как всяка професионална задача се проучва и анализира, за да се намери най-доброто решение, да са добили представа какво представляват нормативите – европейски и български в строителната дейност като цяло и в частност при решаване на конкретен проблем и как се прилагат. За да се помогне на учениците да конструират интегрирани знания, е необходимо да възприемат „смисъла на дисциплината“, т.е. постепенно да осъзнаят организационната функция, която дисциплините имат, като: конструкции, които съдържат определена терминология, различни гледни точки, начин на концептуализиране на опита, инструменти.

Метакогнитивна дидактика

Ученикът може да се научи да учи, да се научи да възприема, изучавайки не само съдържанието, но също и начините за изпълнение на една задача. Може да се научи да размишлява и разсъждава върху собствения си начин на мислене и възприемане, да „управлява“ собственото си обучение и да контролира собствените си когнитивни

дейности. Да се приложат дидактически средства, които помагат на учениците да научат и ползват по-ефективни стратегии в съответствие със ситуацията и с поставените задачи и постепенно да придобият умения сами да управляват собствената си учебна дейност, да предвиждат резултатите от ученето, планирайки го според времето и начините, правейки си мониторинг, верифициране на окончателните резултати. Такива дидактически средства са особено необходими в обучението по професионална подготовка, където знанието е необходимо, за да може да се приложи на практика.

Сложността на мотивиращите елементи трябва да предизвика учителите да видят мотивацията на една нова перспектива в сравнение с миналото. Един контекст, характеризиращ се с вяра и сигурност, в който се развиват значими отношения и кара юношите да се чувстват по – удовлетворени, да вярват повече в себе си и в собствените си умения, да проявяват голям интерес и мотивация към обучението. С една дума, стимулира разгръщането и проявяването на техните способности, нарастването на техния капацитет за самоопределение, карайки ги да поемат отговорност за обучението си и да поемат една активна роля в училищната дейност. Така стигаме до идеята за саморегулиране или саморегулирано обучение, за показване на контрола, който индивида упражнява върху своите дейности и дейностите, касаещи постигането на собствените му цели. В такава перспектива през последните години работят и редица български изследователи – педагози /Вася Делибалтова¹⁹, Яна Рашева-Мерджанова²⁰, Бончо Господинов²¹, Сийка Чавдарова-Костова²², Радка Василева²³ и др/.

Ученето в метакогнитивна перспектива показва ясно значимостта на интервенциите, насочени към когнитивните умения и процеси, други интервенции, насочени към промяна на убежденията, които те развиват като лица, които се обучават, върху това, което научават.

Относно конструиране и организиране на обучителна среда от нов тип при обучението в метакогнитивна перспектива и по-специално по професионално обучение по архитектура и строителство е подходящо всеки учител по професионална подготовка да

¹⁹ Делибалтова, В. *За обучението. Между „даденото“ и „конструираното“*. ИК ЛИК, 2004

²⁰ Рашева – Мерджанова, Я., *Синергическа философия на образованието*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2017

²¹ Господинов, Б., Чавдарова Костова, С., Делибалтова, В., *Педагогика*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2017

²² Пак там

²³ Василева, Р., *Модел на образователната драма в училище*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2014

осъществява непрекъснато едно свое практически ориентирано изследване. Практически ориентираното изследване дава форма на проучването, предшестващо планирането на обучителните дейности. Моментът на подготовката е от голяма важност преди всичко по отношение на избора и развитието на педагогическия модел, възприет като референтен. В основата му винаги има работна хипотеза, която трябва да бъде потвърдена или не, за да бъде коригирана по време на обучителните дейности по съответен предмет въз основа на резултатите. „Всеки преподавател може да стане изследовател, интерпретирайки ефикасността на подготовката и планирането на своята дейност“²⁴

Практически насоченото изследване има за цел да определи и подобри една проблематична ситуация посредством участието на учители, ученици и други участници в нея. Определено е като „катализатор на промяната“²⁵.

Процедурите на това изследване са описани от Lewin още през 1946²⁶ според добре познатата парадигма: ПЛАНИРАНЕ, ДЕЙСТВИЕ, НАБЛЮДЕНИЕ и след това ОТНОВО ПЛАНИРАНЕ – ДЕЙСТВИЕ – НАБЛЮДЕНИЕ, следователно рефлектиране отново. Но тези фази изискват един момент на оценка след всяка от тях за да се реши дали и как да се премине на следващата фаза. Това, което характеризира практически ориентираното изследване, е неговия холистичен подход, което го прави много подходящ за изследване на обучителния процес. Защото обучителния процес е органичен, комплексен, динамичен и отворен. В обучителния процес теорията и практиката са нераздени части на едно цяло.

Може да се направи аналогия между спиралата на практически ориентираното изследване, което трябва да бъде компонент не само от дейността на учителя, но компонент на неговото мислене в педагогическата и обучителната му работа, и спиралата на метакогнитивния цикъл на обучителния процес, който пък трябва да протича във възприятията на учениците. (Схема 3.)

²⁴ Baldacci, M., Frabboni, F. *Manuale di metodologia della ricerca educativa*, De Agostini Scuola SpA, Novara, 2013

²⁵ Portojs, J. P., *La ricerca - azione in pedagogia*. In Becchi E., Vertecchi B., *Manuale critic della sperimentazione e della ricerca educativa*, Franco Angeli, Milano, 1985, p 144

²⁶ Lewin K., in Scurati C., Zanniello G. (a cura di), *La ricerca – azione: contribute per lo sviluppo educativo*, Tecnodidq Napoli, 1993, p. 21

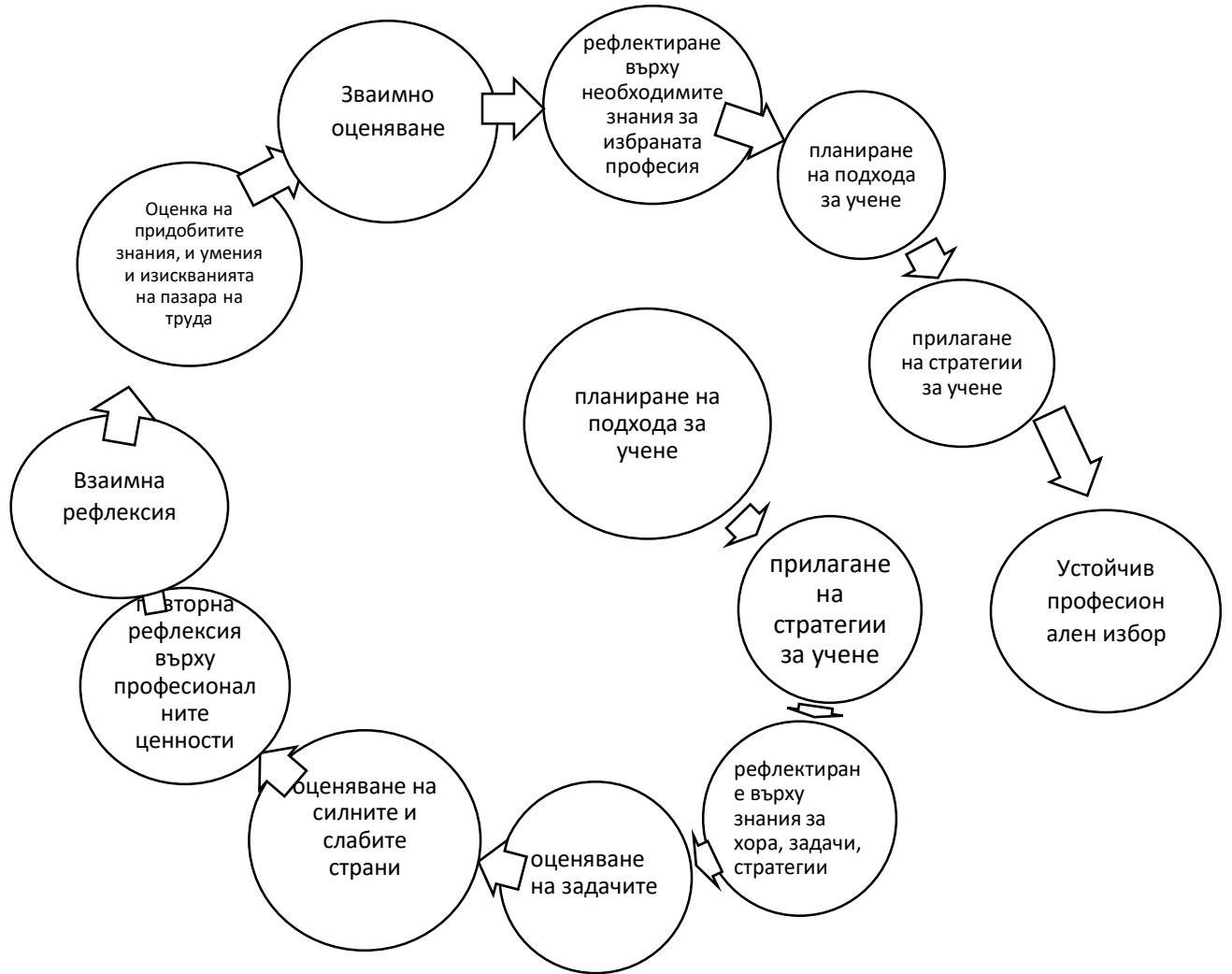

Схема 3. Концептуален модел на метакогнитивния цикъл на усвояване на знания, придобиване на умения и компетенции в учебната среда в метакогнитивна перспектива

В новата учебна среда участват ученици, учители, студенти от УАСГ, които са бивши ученици на СГСАГ „Христо Ботев“, представители на строителния бизнес, медийна група, специализирана по проблемите на строителството и архитектурата. Целите на новата педагогическа среда за осъществяване на обучение в метакогнитивна перспектива е да се постигне устойчивост на професионалния избор и обучение, което да съответства на изискванията на пазара на труда.

Представеният модел може да бъде приложен в обучението по всяка една дисциплина – както от общообразователната, така и от професионалната подготовка. Той представлява качествено нов подход в обучителната практика.

1.6. Национална програма за кариерно ориентиране на учениците на ниво училище²⁷ в професионалното образование – роля на извънкласните форми за професионално ориентиране

Националната програма за кариерно ориентиране на учениците на ниво училище е създадена в изпълнение на проект BG5M2OP001-2.001-0001 „Система за кариерно ориентиране в училищното образование“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансиран от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове. Тази програма е разработена на основата на задълбочен анализ на характеристиките на кариерното развитие на учениците, както и на специфичните им потребности от услуги по кариерно ориентиране. Осъзната е обществената значимост на кариерното ориентиране на учениците от страна на всички участници в процеса – учители, родители, работодатели, медии и широката общественост.

За осъществяването на предвижданията в Националната програма за кариерно ориентиране в Строителната гимназия по строителство, архитектура и геодезия е конструиран модел „Академия „Град на бъдещето“. Този модел се осъществява в часовете за свободноизбираем предмет. В него участват: ученици от гимназията, преподаватели от УАСГ, студенти от УАСГ, които са бивши ученици на гимназията, представители от строителния бизнес, медийна група, специализирана по проблемите на строителството и архитектурата. Това ще даде още по-голяма сила на действието на факторите за устойчивост на професионалния избор.

---

²⁷ <https://orientirane.mon.bg/programa/Programa-KO.pdf>

ТРЕТА ГЛАВА.

МОДЕЛ НА АКАДЕМИЯ „ГРАД НА БЪДЕЩЕТО“ В СИСТЕМАТА НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА“

3.1. Международни изследвания и опит

В търсене на начини и пътища за достигане на съответствие между професионалното образование и обучение и изискванията и нуждите на пазара на труда, непрекъснато се търсят начини за взаимодействие на професионалното училище с реалната работна среда. Едно такова решение, което се прилага в последните години в много държави, е дуалната система на професионално обучение. Основна негова характеристика е комбинацията от теоретично ориентирани, но практически приложени задачи, изпълняващи се в реална производствена среда и реализиращи се в рамките на една образователна степен. По – кратко казано – обучение чрез работа.²⁸ Разгледани са системите за професионално и дуално обучение в Германия, Румъния, Австрия и Словакия²⁹.

Други примери за търсене на начини и пътища за успешно преминаване от училище към пазар на труда са: програмата „Учебна компания“ на фондацията Джуниър Ачийвмънт България и „Учебно тренировъчна фирма“

Както „Учебната компания“ на Джуниър Ачийвмънт, така и Учебно тренировъчните фирми имат за цел да доближат бизнес средите до училището и да ги направят съпричастни на проблемите на образованието. И двете програми са икономически и възпитават и обучават в предприемачески дух. Но те не са модел за устойчив професионален избор, те са модели за възпитаване в предприемачески дух, за придобиване на предприемачески умения и компетентности.

Търсенето на модел за устойчив професионален избор се доближава до проблематиката за привлекателността на професиите. Моделът трябва да създава възможности чрез управлението на определени фактори да създава позитивни трайни нагласи и желание да се овладее професията. На втори план, предмет на анализ трябва да

²⁸Рашева – Мерджановар Я., Петковар И., *Професионална педагогика – в исторически традиции и глобални перспективи*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2018 г., с. 135

²⁹ Пак там

бъде как чрез управлението на факторите да се изградят достатъчно силни нагласи за упражняване на овладяната професия. На трето място, усилия трябва да се насочат върху управлението на факторите върху създаването на нагласа за кариерно развитие в рамките на избраното професионално поле. Анализът на браншовите камари³⁰ показват, че проблемите започват от училище и се мултиплицират в процес на професионалното образование, а резултатът е дълбоки диспропорции между търсене и предлагане на квалифицирана работна ръка в ключови за българската икономика сектори, какъвто е строителството.

3.2. Концептуална основа на модела – подходи, принципи, параметри и визия.

Моделът за устойчив професионален избор „Академия „Град на бъдещето““ за устойчив професионален избор на учениците от професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия, е конструиран поради:

- Необходимостта от преодоляване на трудностите в кариерното развитие в средното професионално образование по строителство и архитектура,
- Необходимостта от съгласуване на изискванията на пазара на труда и професионалното обучение по строителство и архитектура
- Острият дефицит на пазара на труда на строителни специалисти на всички нива,
- Необходимостта от доближаване до професията и до строителното производство в процеса на професионално образование, за да може учениците да добият една представа на метафизично ниво за бъдещата професия
- Необходимостта от създаване на обучение в метафизична перспектива,

---

³⁰ Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване на привлекателността на професиите“, с бенефициент АИКБ /Асоциация на индустриалния капитал в България/. В работата по проекта участват следните браншови камари: Българска браншова камара „Машиностроене“, Камара на електротехниката в България, Национално сдружение на българските спедитори, Асоциация на българските авиопревозвачи, Българска асоциация на корабните брокери и агенти, Национално сдружение на частните болници, Национално сдружение на МСП за красота и здраве, както и редица браншови федерации към КТ „Подкрепа“ и КНСБ от съответните браншове. Техните виждания бяха събрани и анализирани посредством провеждането на фокус – групови дискусии.

Тези въпроси са детайлно анализирани в два поредни документа: 1) Доклад. Анализ на състоянието на предприятията в България с оглед развитието на човешките ресурси. Краткосрочни прогнози за развитието на пазара на труда в България, поръчител МТСП, юли 2015 г. и 2) Доклад. Анализ на пазара на труда. Актуализирани краткосрочни, средносрочни и дългосрочни прогнози за развитието на пазара на труда в България, поръчител МТСП, октомври 2015.

- Необходимостта от анализиране на факторите, които определят професионалния и кариерния избор на учениците от професионалната гимназия по строителство и архитектура, анализирането на тяхното действие и съответно тяхното организиране и управление.

Актуалност

Модел е актуален тъй като с него се търсят решения за постигането на съответствие между професионално обучение и нуждите на пазара на труда. Освен това с осъществяването на педагогическа среда за обучение в метакогнитивна перспектива се постига съответствие с изискванията, поставени пред професионалното образование с Препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 година за създаване на Европейска референтна рамка за качество в професионалното образование и обучение³¹, Препоръката на Съвета от 22 май 2017 година относно Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот³², както и с Препоръката на Съвета от 15 март 2018 година относно Европейска рамка за качество и ефективно чиракуване³³. Модел „Академия“ е съответен и със Стратегията за развитие на професионалното образование и обучение в Р България за периода 2015 – 2020 година³⁴.

Структура на модела

Моделът е конструиран и реализиран в Софийската гимназия по строителство, архитектура и строителство „Христо Ботев“ заради актуалността на проблемите, които се решават с неговото действие и поради липса на подобен модел в пространството на средното професионално образование. Всеки елемент на модела се развива непрекъснато посредством практически ориентирано изследване, защото този дизайн дава възможност за разширяване на възможностите, в учебния процес по професионално образование при преследване на основната цел – съответствие между професионалното образование и изискванията на пазара на труда. В него участват освен учениците от СГСАГ „Христо Ботев“, студенти от УАСГ и ВСУ „Любен Каравелов“, повече от които са бивши ученици на гимназията, преподаватели, строителния бизнес, медийна група ГРАДЪТ МЕДИЯ ГРУП

³¹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708\(01\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708(01)&from=BG)

³² [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)&from=EN)

³³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0502\(01\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0502(01)&from=ES)

³⁴ <https://www.navet.government.bg/bg/strategiya-za-razvitie-na-profesional/>

В структурата на модела „Академия „Град на бъдещето“ са включени следните елементи: мисия, визия, цели и очаквани резултати, задачи принципи на модела.

Мисията на модела е да изгради една нова среда за обучение в метакогнитивна перспектива. В тази учебителна среда, наситена с метакогнитивни дидактически средства и подходи, факторите за професионален избор и кариерно развитие ще действат организирано и насочено и по този начин ще бъдат преодолени трудностите на учениците в тяхното кариерно развитие по време на обучението им в професионалната гимназия. Интересът им към изучаваната професия ще бъде задълбочен, мотивацията за учене – повишена.

Визията на модела е да създаде предпоставки за устойчив професионален избор, целенасочено професионално обучение на учениците, поради тяхната изградена представа на метафизично ниво за избраната професия.

Целта на модела е: да въздейства на устойчивостта на професионалния избор на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура като се осъществи учебителна среда в метакогнитивна перспектива посредством участниците в модела и метакогнитивните средства, които ще бъдат прилагани.

За да се постигне целта, трябва да се решат следните **задачи**:

- Да очертае ясно проблемите, които възникват в обучението по професионална подготовка по архитектура и строителство на гимназиален етап и които започват да дестабилизируют професионалния избор направен след 7-ми клас
- Да очертае действието на факторите, които са довели до тези проблеми
- Действието на факторите, които влияят на устойчивостта на професионалния избор да бъдат преразглеждани и анализирани, а тяхното действие непрекъснато съгласувано и насочвано.
- Да се изгради учебителна среда от нов тип, тъй като досегашната учебителна среда не е действала ефективно относно изграждането на ясна представа за бъдещата професия и доближаване до бъдещата професия посредством знанията и уменията, които са придобивали учениците
- Дидактическите средства, които ще бъдат прилагани в една учебителна среда от нов тип, а именно среда за обучение в метакогнитивна перспектива да бъдат непрекъснато анализирани и оценявани посредством практически ориентирано изследване

- Да се осъществяват непрекъснато съвместни дейности с УАСГ и представители на строителния бизнес по различни теми от учебната програма, за да може учениците да изградят ясна представа за това как изучавания материал по професионална подготовка и свързаните с нея предмети като математика, физика, химия и опазване на околната среда и др. е необходим за решаване на ежедневните професионални задачи.

- Да се осъществяват съвместни дейности с медийна група, специализирана да отразява проблемите и иновациите на строителното производство и архитектурата, което има специално утвърждаващо значение на избора на професията на строителен техник и съответно кариерно развитие в същото направление и на внушаване на значимостта и престижността на строителното производство и хората, които го осъществяват.

Моделът се реализира чрез приложение на **система от подходи**: холистичен, ситуативен, позитивен, интегрален, метакогнитивен, конструктивистки подходи: екзогенен, ендегенен, диалектически.

Подходите на модел „Академия“ се реализират посредством: учене чрез вградени мисловни модели, обучение чрез разработване на проекти, обучение чрез разработване на концепции, обучение за създаване на нагласи за задълбочено мислене, обучение за формиране и развитие на умения за задаване на целенасочени въпроси.

Приложението на системата от подходи и начините за тяхното реализиране на равнище обучение води до развитие на нови кариерни нагласи и ценности, модели на поведение, осъществява се промяна на перспективата при трансформиращото учене и критичната рефлексия на учениците.

Принципи на Модел „Академия „Град на бъдещето““

Моделът „Академия „Град на бъдещето““ е модел за устойчивост на професионалния избор на учениците от професионалната гимназия по строителство и архитектура.

Представява надстройка на тяхното професионално образование и обучение, за това неговите принципи се базират на основните дидактически принципи на обучението по професионална подготовка, на специфичните му цели и задачи, а също и на спецификата на обучението по професионално ориентиране. „За разлика от обучението по отделни дисциплини, обучението по професионално ориентиране не е функция само на отделен учебен предмет. То е функция на комплекс от учебни предмети и дейности – специализиран учебен предмет по професионално ориентиране, отделните учебни дисциплини,

професионално консултиране, срещи с представители на различните професии, посещения на работни места³⁵. Базирайки се на основните дидактически принципи: Принцип на нагледност – теоретически обоснован от Ян Коменски, който формулира „златното правило“: „Всичко, доколкото е възможно, да се представя на сетивата, а именно на зрението, на слуха, на мириса, на вкуса, на осезанието“³⁶, Принцип на съзнателност, Принцип на активност, Принцип за достъпност, Принцип за системност и последователност, Принцип на трайно овладяване на знания и умения, Принцип на индивидуален подход.

С оглед целите и задачите на модел „Академия“ са изведени неговите специфични принципи, а именно: Принцип на холистичност, Принцип на ориентираност и активност на личността, Принцип на комплексността, Принцип на метакогнитивната перспектива, Принцип на научност, Принцип на динамичността

3.3. Представяне на модела „Академия „Град на бъдещето““ към Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „христо Ботев“

Идеята за разработване на модел „Академията“

От анализа на обучението по професионална подготовка и ресурсите, които се използват, става ясно че, учебните програми включват само базови понятия и проблеми. Така ученикът не среща нищо интересно, нищо актуално. Поради тази причина трудно се прави връзка с предметите от общообразователната подготовка, които са основа на предметите от професионалната подготовка – математика, физика, химия. Не се прави междупредметна връзка в представите на учениците и между дисциплините от професионалната подготовка. Няма задълбочен интерес към предметите. Дори тези, които имат високи оценки са загубили ориентация в ученето. Основният ресурс в обучителната дейност, това е учебника. Но учебници няма.

Всяка година поне 5% не завършват, поне 20% не се явяват изобщо на изпит за трета квалификационна степен, защото считат, че няма да упражняват тази професия. А от останалите голям процент не са мотивирани да останат в професията. В същото време, в строителното производство, се наблюдава все по нарастваща нужда от строителни техники

³⁵ Василев, Д., Рашева – Мерджанова, Я., *Теория и методика на професионалното ориентиране*, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2011

³⁶ Коменски, Я. А., *Велика дидактика*, /гл. XX, т.6/ Государственное Учебно – педагогическое издательство Наркомпроса, РСФСР, 1939 г., с.208

по всички специалности и най-вече по специалността „Строителство и архитектура“. Всичко това води до следните извода:

- Трябва реорганизация на дейностите, така че да бъдат ефективни.
- Да се създаде модел, посредством който да се търсят решения на тези проблеми.
- Да се демонстрира приложността на знанията в строителната практика, като се изучават знакови строителни конструкции и технологиите, които са прилагани при изграждането им.

Предоставяне на необходима и актуална информация относно съвременните проблеми в строителството и архитектурата, относно иновативните пътища на решаване на професионални задачи и в същото време, запознаване със съвременни тенденции в архитектурата и градоустройството. Запознаване с нови понятия като „smart city“, „пасивна къща“, „сграда с почти нулево потребление на енергия“ и др. , запознаване с нови строителни материали, запознаване с проблемите и решенията на екологичното строителство, запознаване с проблемите и решенията на зеленото строителство, запознаване с необходимостта и тенденцията към завръщане към стари класически строителни материали и технологии, но в нов аспект, като например строителството с глина. Поставяне на задачи, които да разгръщат креативно мислене, организиране на мероприятия, които да дават възможност за работа в екип и същевременно възможности за изява, начини за стимулиране на креативността.

Общо представяне на модел „Академия Град на бъдещето“

В „Академията“ участват ученици от СГСАГ „Христо Ботев“, участници в СИП „Иновации в строителството“, студенти от УАСГ и ВСУ „Любен Каравелов“ и преподаватели, строителния бизнес, медийна група „ГРАДЪТ МЕДИЯ ГРУП“. Академията се провежда в СГСАГ под формата на СИП „Иновации в строителството“, в който участниците са ученици от 11 клас специалност „Строителство и архитектура“, професия „Строителен техник“. Родителите са включени в „Академията“ като гости на ученическите изяви.

Съставена е учебна програма, която всяка година се актуализира. Предвиждат се теми, които не са застъпени в учебниците, защото са иновации в строителството. Във връзка с темите от учебната програма на СИП –а се предвиждат срещи със специалисти, посещения на строителни обекти, строителни лаборатории и др. Провеждат се ученически конференции

по важни теми, свързани със строителното производство, на които присъстват като гости учители, родители, ученици, които не са от Академията, медийната група, за да отрази събитието и представители на строителния бизнес, които също изнасят доклади по разглежданите теми.

Всяка година има годишен конкурс, за който учениците се готвят месеци наред. Конкурса е организиран от Медийната група, провежда се в Sofia Event Center. В него участват и студенти от университетите, в които се изучава архитектура и строителство. Винаги се провежда под патронажа на министъра на МРРБ. Журито, което разглежда и оценява конкурсните проекти е авторитетно.

Програмата на СИП „Иновации в строителството“ е съгласувана с програмата на медийната група и строителния бизнес за провеждане на ежемесечните тематични иновативни форуми и конференции, на които учениците присъстват наред със специалистите от строителния бранш, преподаватели от УАСГ, представители на МРРБ, ДАГ и др.

Теми и дейности на „Академия Градът“

Програмата предвижда по темите теоретична подготовка, беседа и консултиране със специалисти, наблюдение, провеждане на конференции, решаване на практически задачи, присъствие на иновативни форуми и конференции, участие в конкурси.

Медийната група издава списание „ГРАДЪТ“ и поддържа сайт. На страниците на списанието и съответно в сайта се отделя специално внимание на ученическите дейности и постижения в СГСАГ „Христо Ботев“ и най-вече на СИП-а. Това действа утвърждаващо и мотивиращо на учениците. Както вече беше споменато по-горе, медийната група е главния организатор на иновативни форуми и конференции по проблемите и новостите в строителството и архитектурата. На тези мероприятия, присъстват освен представители на строителния бизнес и представители на институциите, отговорни за осъществяване на строителството или контролиращи строителството: министър на МРРБ, главен архитект на София, кмет на София и др. Тук учениците срещат на едно място събрани всички отговорни лица за осъществяване на строителството и за решаване на различните проблеми в този труден и толкова важен отрасъл. Нещо повече: те придобиват усещането, че постепенно с напредването на тяхното образование стават част от този механизъм, от това строително общество.

Особено ценни за учениците от Академията са гостуванията на изявени специалисти от строителния бизнес в СИП-а.

3.4. Аprobация на модел „Академия „Град на бъдещето“ да устойчив професионален избор на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура 2016 - 2017 , 2017 - 2018, 2018 – 2019 учебни години - описание и опит

Апробирането на модел „Академия“ се провежда през три последователни учебни години: 2017 -18, 2018 – 19, 2019 -20. Това са трите цикъла на едно лонгитудно практически ориентирано изследване, и проследяващо резултатите от приложението и реалното функциониране на Модела в естествена учебна образователна среда.

Апробацията се провежда с ученици от 11 клас, участници в СИП „Иновации в строителството“ които изучават професия „Строителен техник“, специалност „Архитектура и строителство“ в Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“. Целта на апробацията е да се направи проверка за приложимостта на модела в реална училищна среда, да се установи припокриването на теоретичната постановка и практическата му реализация, да се провери дали се постигат очакваните резултати. Едновременно провеждане на практически ориентирано изследване, е за да се анализират и оценят детайлно дейностите, които са предвидени в модела, и да се открият всички възможности на модела.

Обект на изследването: Действието на основните фактори, влияещи върху устойчивостта на професионалния избор на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура: училище, родители, университет, строителен бизнес, медийна група, специализирана да отразява проблемите и иновативните решения на сектор „строителство“.

Предмет на изследването: Реализирането на нов тип обучителна отворена среда чрез организиране и насочване на взаимодействието между факторите за влияние.

Цел на изследването: Да се изследват възможностите за взаимодействие между училище – университет – професионална среда – медия в процеса на формиране на устойчив професионален избор на учениците, като се съдейства за формиране на модерни пълноценни представи познания на учениците за професията на метафизично ниво. За да се постигне целта на изследването, трябва да се решат следните **задачи на изследването:**

1. Да се провери действието на модел „Академия“ в реална училищна среда.

2. Да се реализира обучителна среда от нов тип за обучение в метакогнитивна перспектива по строителство и архитектура.
3. Да се наблюдават и анализират възможностите за организиране и насочването на факторите върху мотивацията на учениците за учене и устойчивостта на професионалният им избор.
4. Да се обработят и анализират събраните данни, факти и доказателства, за да се систематизират в изводи и препоръки за развитие и трансфер в по-широк мащаб на модела „Академия Град на бъдещето“.

Работни хипотези на емпиричната апробация:

- Представянето на иновации в строителството по интересен и любопитен начин ще повиши интереса и съответно мотивацията за учене
- Контактa с бизнес средите ще повиши мотивацията, интереса към професията на строителния техник и ще направи устойчив професионалният избор на учениците от СГСАГ
- Присъствието на медийната група и отразяването на мероприятията на Академията ще създават убеденост за престижност на избраната професия и това също ще създаде устойчивост на професионалният избор
- В Академията са събрани почти всички фактори, които действат на професионалният избор и работейки заедно ще доведат до неговата устойчивост

Дизайн на изследването

„Съществуват различни видове научни изследвания, които могат да бъдат класифицирани въз основа на различни признаци. Правилното определяне на вида на дадено изследване в значителна степен улеснява неговото осъществяване, тъй като внася необходимата яснота в процеса на предварителното му планиране и организация. Това от своя страна повишава качествено равнище на изследването и влияе върху адекватността и обективността на получените резултати.“³⁷

Относно конструиране и организиране на обучителна среда от нов тип при обучението в метакогнитивна перспектива по архитектура и строителство в професионална гимназия по строителство и архитектура е проведено практически ориентирано изследване. Характеристиките заради които е избран този дизайн са: възможността за промяна на

---

³⁷ Господинов, Б., *Научното педагогическо изследване*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2016, с.80

обучителната среда докато се провежда изследването и едновременно акцентирание върху избора на когнитивните, метакогнитивните и некогнитивните аспекти в работата на учителя.

„Целта на този тип дизайн е да осигури по – дълбоко вникване и разбиране на приложните проекции на даден проблем, на предизвикателствата или нерешените въпроси в конкретна практическа област.“³⁸

Изследването е насочено към възприемането от учениците на проблематиката, свързана с обучението по предметите по професионална подготовка в професионална гимназия по строителство и архитектура и към устойчивостта на техния професионален избор. В новата обучителна среда участват ученици, учители, студенти от УАСГ, които са бивши ученици на СГСАГ „Христо Ботев“, представители на строителния бизнес, медийна група, специализирана по проблемите на строителството и архитектурата. Целите на новата педагогическа среда за осъществяване на обучение в метакогнитивна перспектива е да се постигне устойчивост на професионалния избор и обучение, което да съответства на изискванията на пазара на труда.

Практически ориентираното изследване за осъществяване на обучителна среда от нов тип с прилагане на метакогнитивни дидактични средства се извършва в часовете за СИП „Иновации в строителството“ в СГСАГ „Христо Ботев“. Затова е изработена учебна програма, в която са предвидени теми, участници, средства.

Проблемът, който се решава посредством изпълнение на планираните дейности е, проблемът за устойчивостта на професионалния избор. Традиционната обучителна среда и учебния материал не дават възможност учениците да се доближат до професията.

С планирането на тези интервенции се цели доближаване до професионалната среда и изграждане на правилна представа за избраната професия. Отразяването на мероприятията от медийната група действа утвърждаващо на професионалния избор и внушава значимост на избора. Планираните интервенции са насочени към всички участници в обучителния процес.

-Учителя, който трябва да намери подходящи дидактически средства и подходи за създаване на ефективна обучителна среда, в която да присъстват представители на бизнеса и медийна група. Новите участници пораждаат и нови взаимодействия. Учителят трябва да

---

³⁸ Савова, Ж., *Култура на академичното писане*. Изд. „Асктарта“, Пловдив, 2014, с. 78

изпълни планираните интервенции като съумее да организира и насочва процеса в проблемната посока, а именно поражда интерес към изучаваната професия, мотивация за учене, преодоляване на проблемите, които са довели до дестабилизация на професионалния избор.

-Учениците. Планираните интервенции трябва да им въздействат за изграждане на представа за професията на метафизично ниво, трябва да им внушат привлекателност на професията и престижност.

-Представители на строителния бизнес и медийната група. Трябва да се чувстват като част от една нова учебна среда, която без тях не може да се конструира и осъществи.

-Родителите – тяхното присъствие е изключително важно.

В трите години на провеждането на изследването относно прилагането на модела, могат да се направят следните обобщения:

През първия цикъл 2016 – 2017 резултатът от обучението в метакогнитивна перспектива беше, че учениците, които участваха в СИП „Иновации в строителството“ повишиха успеха си по предметите от професионалната подготовка. През следващата учебна година тези ученици бяха 12 клас. Освен участниците в СИП „Иновации в строителството“ и останалите ученици от същите класове, които бяха публика на мероприятията се явиха на държавен изпит. Само на двама човека от юнската сесия не беше присъдена трета квалификационна степен по професия „Строителен техник“ по специалност „Архитектура и строителство“.

През вторият цикъл 2017 – 2018 учениците, които участват в СИП „Иновации в строителството“ поддържат висок успех по предметите от професионалната подготовка. Всички в края на годината участват в конкурсите, организирани от строителния бизнес и медийната група заедно със студенти и млади специалисти. На конкурса са представени сериозни разработки, за които авторитетното жури дава високи оценки. Има лауреат на висока награда.

През третият етап 2018 – 2019 освен висок успех и участие в конкурс като сериозен резултат се отчита и това, че са привлечени ученици от специалността „Парково строителство“ при подготовката на един от конкурсните проекти за проектиране на околната среда около проектираната сграда. Освен това друг сериозен резултат е това, че в училището е разработена и реализирана учебна програма за Задължително избираем

предмет по професионална подготовка за специалността „Транспортно строителство“, „Строителство на метрополитен“. Консултант на съставянето на учебната програма е проф. д-р инж. Стоян Братоев, който е изпълнителен директор на МЕТРОПОЛИТЕН АД и често е гост в СИП „Иновации в строителството“, както и на иновативните форуми на медийната група.

Обобщение от проведената апробация

Проведената апробация на модела „Академия „Град на бъдещето“ за устойчив професионален избор на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура показва съответствие между проекта на модела и практическото му изпълнение. Показва също, че Свободно избираемите предмети са подходяща възможност за взаимодействие между училище – университет – професионална среда – медия.

- Най – значим резултат от апробацията на модела, е изработването и задвижването на механизъм за ефективно взаимодействие между учител, ученици, строителни специалисти, медийна група, представители на институции и родители. Този механизъм представлява обучителна среда в метакогнитивна перспектива.

- Това взаимодействие дава пример за консолидация, за решаване на образователни и обучителни задачи.

- Активното и заинтересовано сътрудничество между ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ – УНИВЕРСИТЕТ – БИЗНЕС СРЕДА – МЕДИЯ – ИНСТИТУЦИИ показва необходимостта от използването на тази възможност за изграждане на обучителна среда от нов тип. А тази нова обучителна среда е предпоставка за повишена мотивация за учене.

- Задълбоченото разглеждане и анализ на осъществяването на дейностите и резултатите, показва, че посредством прилагането на Моделът „Академия“, се преодоляват трудностите при вземане на решения за кариерното развитие.

- Колкото по – детайлен е мониторинга на осъществените дейности на всеки етап от едно практически ориентирано изследване, толкова повече възможности на обучителната среда се откриват.

- Апробацията на Модела показва също колко е важно да се представя актуална информация за проблемите на строителното производство и иновативните начини за тяхното решаване.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА.

ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОДЕЛА „АКАДЕМИЯ „ГРАД НА БЪДЕЩЕТО““ НА СИСТЕМНО И НА ПЕРСОНАЛНО НИВО

4.1 Постановка и дизайн на емпиричното изследване

Теоретичният обзор и анализ на проблемите, свързани с професионалното ориентиране и устойчивия професионален избор в областта на строителството и архитектурата са основа за преразглеждане на факторите, които оказват влияние. Това е основа за реализиране на емпирично изследване, насочено към търсене на отговори за:

- Професионалното самоопределение и факторите, които влияят при формирането му
- Влиянието на специфичните образователни дейности, реализирани под формата на СИП като фактор за професионално и кариерно ориентиране
- Мястото и ролята на различните участници в образованието при професионалното ориентиране и устойчивия професионален избор
- Въздействието на други фактори при професионалното ориентиране и устойчивия професионален избор
- Намиране на модел за организиране и насочване на въздействие на тези фактори

Въз основа на посочените изследователски търсения, **обект на изследването** е: от една страна професионалния избор на учениците от професионалната гимназия по строителство и архитектура и неговата устойчивост, и факторите, които му влияят. От друга страна мнението на специалистите: инженери, архитекти, икономисти, юристи и журналисти относно участието на бизнеса и медията в обучителна среда в метакогнитивна перспектива.

Предмет на емпиричното изследване са факторите на влияние върху устойчивостта на избора на професия и преодоляване на трудностите при вземане на кариерно решение на учениците от професионалната гимназия по строителство и архитектура.

Цел на изследването е: Проследяване и анализиране на факторите, които действат върху устойчивостта на професионалния избор за създаване на механизъм за тяхното организирано и ефективно действие в обучението по строителство и архитектура.

За постигане на целта се решават следните задачи:

- Организиране и провеждане на емпиричното изследване сред ученици, които са участвали в „Академията“ и сред ученици, които не са участвали.

- Организиране и провеждане на емпирично изследване сред специалисти: инженери, архитекти, учители по общообразователна подготовка, икономисти, юристи и журналисти, които се занимават с проблемите на строителството и архитектурата.
- Анализирание на влиянието на „Академията“ върху устойчивостта на професионалния избор на учениците от гимназията
- Анализирание на мнението на специалистите за необходимостта от участието на бизнеса в обучителната среда.

Емпиричното изследване се основава на следните допускания:

- „Академията“ представлява обучителна среда в метакогнитивна перспектива с нови участници и нови взаимодействия. Тя е съответна на новата парадигма за обучението и за мястото на учителя и ученика в обучителната среда.
- В „Академията“ са събрани основните фактори, които влияят на устойчивостта на професионалния избор на учениците от гимназията.
- В „Академията“ учениците се доближават до професията, която са избрали и изграждат представа на метакогнитивно ниво за себе си като строителни специалисти.

Въз основа на обекта и предмета на изследването са формулирани следните работни хипотези:

- Участието на бизнеса и медията в обучителната среда спомага за преодоляване на трудностите при вземане на кариерно решение в професионалната гимназия.
- Създаването на механизъм за организирано и ефективно действие на факторите, създава устойчивост на професионалния избор на учениците.
- Срещата на учениците с бизнеса и присъствието на медията подпомага и мотивира учениците за изучаване на професията, но от друга страна и бизнеса има нужда да се доближи до професионалното училище, за да се съгласуват обучителния процес и изискванията на пазара на труда.

Като метод на педагогическото изследване е избрано анкетно проучване с ученици и различни специалисти.

4.2. Научноизследователски инструментариум и организация на проведеното емпирично изследване

Научноизследователският инструментариум на емпиричното изследване се състои в: Анкетна карта за ученици и Анкетна карта за специалисти, включваща и въпроси, свързани

с тяхното експертно мнение за модела на академията и нейното функциониране. Този двойствен характер на инструмента се определя и от комплексната роля и функции на специалистите в работата на Академията – те реално сътрудничат и участват в нейния живот и същевременно са квалифицирани специалисти, които могат да дадат своята експертна оценка за нея, независимо от личното си участие и ангажираност с нея.

При планирането и подготовката на анкетните карти е разработен ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ, който включва: изясняване на същността на проблема и неговите измерения и проявления, които ще се обхващат с помощта на анкетата.

Инструментариума е изграден на основата на литературни източници и на опита на автора.

Анкетната карта за ученици е насочена към участниците в „Академия „Град на бъдещето““ и към ученици, които не са участници в модела. Състои се от следните три структурни звена: уводна част, основна, съдържателна част и заключителна част.

Основната, съдържателна част на анкетната карта включва предварително разработените въпроси, които са: уводната част на анкетата съдържа, обръщение към анкетираните, излагане на целта на анкетирането, гарантиране на анонимността на отговорите и посочване за какво ще се използва получената по този начин информация. Към уводната част принадлежи и въпрос №1, който е затворен и трябва да разграничи участниците от тези, които не са участвали в „Академията“.

Общият брой на въпросите е 14. От тях въпрос № 1, 2, 6 са затворени въпроси.

Въпроси № 10, 11, 12, 14 са отворени. Конструирани затворени въпроси за оценка са: въпрос № 3, 8, 15. Представяват числови оценъчни скали, при които числата са заменени с вербални характеристики. Въпроси № 4, 9, 13 предоставят на респондентите възможността за множествен избор, заради което общият процент в отговорите да надхвърля 100%. Във въпросите №2, 3, 5, 7, 9, 13, 15, е включена възможността за отговор „друго“ с цел запазване на възможността за по – пълно изразяване на мнението на респондентите и съответно запазване на възможността за анализ на данните не само количествено, но и качествено. Въпрос №1 е поставен в анкетната карта, за да се разграничат учениците, които участват в „Академията“ от тези, които не участват.

Въпросите в анкетната карта за ученици са насочени към устойчивостта на професионалния избор (Въпрос № 2), проблемите, свързани с професионалния избор и

начинът на тяхното преодоляване (Въпроси № 5, 11, 12), към преценката на учениците за факторите на влияние върху устойчивостта на професионалния избор, които им влияят върху професионалното ориентиране в професионалната гимназия по строителство и архитектура (въпроси № 3, 6, 9, 13), за качествата и компетентностите, които считат, че трябва да изградят, за да постигнат професионалния си избор (въпроси № 7, 8) за перспективите, които виждат пред себе си и начините за тяхната реализация. (Въпроси № 14, 15). Заключителната, наречена още демографска част на анкетната карта за ученици, съдържа три въпроса: № 16, 17, 18, за възраст, за това в кой клас е ученикът и за пол.

Анкетната карта за специалисти също се състои от следните две структурни звена: уводна част и основна, съдържателна част.

Уводната част на анкетата се състои в обръщение към анкетираните, излагане на целта на анкетирането, гарантиране на анонимността на отговорите и посочване за какво ще се използва получената по този начин информация.

Основната част се състои от две части. Първата част на основната част на анкетата, е представянето на концептуалния модел на „Академия „Град на бъдещето““, кратко описание на подходите и принципите на модела, а именно: партньорство, ритмичност, работа в мрежи, интегрираност, перспективност, и въпроси № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Въпросите №1, 2, 3, 4, 5, 6, касаят месторабота, сфера на дейност на институцията, в която работи респондента, професионална позиция, трудов стаж в институцията, в която работи понастоящем и професия и пол. Въпросите № 7, 8, 9, предоставят на респондентите възможността за множествен избор, заради което общият процент в отговорите да надхвърля 100%, но с включена възможността за отговор „друго“ се цели запазване на възможността за по – пълно изразяване на мнението на респондентите и съответно запазване на възможността за анализ на данните не само количествено, но и качествено.

Втората част на основната част на анкетната карта за специалисти включва 11 въпроса. От тях въпрос №10, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 20, са затворени въпроси. Въпроси № 13, 14, 17, са отворени. Затворени въпроси за оценка са: №10, 16, 18, 19, 20. Представяват числови оценъчни скали, при които числата са заменени с вербални характеристики. Въпроси № 11, 12, 14, 15, предоставят на респондентите възможността за множествен избор, заради което общият процент в отговорите да надхвърля 100%. Във въпросите №2, 3,

5, 7, 9, 13, 15, е включена възможността за отговор „друго“ с цел запазване на възможността за по – пълно изразяване на мнението на респондентите и съответно запазване на възможността за анализ на данните не само количествено, но и качествено.

В анкетната карта за специалистите въпросите са насочени за установяване на функциите, ролята, дейностите която може да изпълнява в „Академията“ всеки от анкетиранияте специалисти (въпроси № 7, 8, 11), за преценката на резултатите от участието в модела – въпрос №9, оценка за адекватността и ефективността на модела, проблеми и препоръки за усъвършенстването му (въпроси № 10, 12, 13) . С въпроси № 14,15 са очертани проблемите пред професионалното ориентиране и подготовка на учениците по „Строителство и архитектура“ и мерки за решаването им. С въпрос № 16 се установява доколко респондентите познават модела, въпросите № 17 и 18 са поставени пред специалистите относно тяхното участие в „Академията“ и съответно степента на удовлетвореност от партньорство. С въпроси № 19 и 20 се търси мнението на специалистите относно резултатите от дейностите на „Академията“ като формиране на лични качества у учениците и изграждане на ключови професионални компетентности и умения.

Изследването се провежда в продължение на три учебни години: 2016/17, 2017/18 и 2018/19. Включени са общо 120 ученика. В „Академия „Град на бъдещето““ всяка година са участвали по двадесет ученика и затова всяка година са анкетирани по 20 ученика, участниците в модела и още 20 ученика, които не са участвали в него.

Изследването включва и анкетирание на специалисти, които са общо 61 човека (учители от СГСАГ „Христо Ботев“ по общообразователна и професионална подготовка, инженери, архитекти, икономисти, юристи и журналист), но които са участвали и подкрепяли модела. През 2016/2017 учебна година са анкетирани 2-ма учители по общообразователна подготовка, съответно по математика и по физика, 5- инженери, един архитект, 4-ма икономисти. През 2017/2018 учебна година са анкетирани 2- учители по професионална подготовка, съответно двама инженери, още 4- ма инженери, работещи в строителни фирми, 6 –ма архитекти, 3-ма икономисти и един юрист, работещ в сферата на строителството. През 2018/2019 учебна година са анкетирани 2-учители по общообразователна подготовка, съответно по физика и по химия, 2-ма учители по професионална подготовка, съответно един инженер и един архитект, 9 инженера, 8

архитекта, 3-ма икономисти, 4 –ма юристи и 5 журналисти, занимаващи се с проблемите на строителството и архитектурата.

4.3. Анализ на данните от анкетната карта на учениците. (Приложение 1)

Анкетата е проведена сред ученици от 11 клас на Софийската гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“ през три последователни учебни години: 2016/17, 2017/18, 2018/19. Анкетирани са учениците, които са участници в „Академията“ и другите, които не са участници.

Обработка на данните е проведена на три етапа: данните от някои въпроси, например отворените въпроси, са обобщени предварително в тематични категории. Изработен е макет за кодиране на анкетата. Данните са въведени в програмата SPSS за статическа обработка. Анкетирането на участници и неучастници в „Академията“ дава възможност за сравнение на отговорите и анализ на действието на изследвания модел за устойчив професионален избор. Анкетирани са общо 120 ученика: 60, които са участвали в „Академията“ и 60, които не са пожелали да участва.

Осъществяване на анализ и оценката на тези данни е според предварително конструирания модел. Посредством емпиричното изследване и анализът на данните от него ще бъде проверена хипотезата и ще се получат отговори на основните въпроси. По този начин ще се достигне до целта на изследването.

Изводи:

От анализа на емпиричното изследване на анкетата, проведена сред ученици, които са участвали в „Академия „Град на бъдещето“ и други, които не са участвали, се налагат следните изводи:

1. Учениците, които са се включили в „Академията“ са по-категорични в професионалния си избор.
2. Относно оценката на въздействието на външните фактори върху избора на професия, участниците в „Академията“ отчитат влиянието на медиите, на срещите с изявени специалисти в бранша и на различни интересни участия в извънкласни дейности като по – съществено отколкото учениците, които не са участници в модела.

3. Обстоятелствата, които затрудняват избора на професия и водят до неустойчивостта му, присъстват и в двете групи- групата на участниците в „Академията“ и другите, които не са участници в нея. Но от анализа се вижда, че тези, които са избрали да участват в модела, търсят решение на проблемите на професионалния избор именно в него.
4. Анализът на емпиричното изследване показва също, че участниците в „Академията“ имат по-голяма увереност, че от обучението си в професионалната гимназия по строителство и архитектура са придобили умения и компетентности да упражняват професията „Строителен техник“ след завършването ѝ.
5. Анализът показва също как учениците оценяват дейностите на „Академията“ заради възможността да се информират за новостите и тенденциите на пазара на труда, да опознаят по – детайлно професията и как това пък води до повишаване на успеха и мотивацията за учене и уточняване на професионалните интереси, както и много други възможности. Учениците – участници в „Академията“ считат, че срещите със специалисти от сектор „Строителство“ и посещения в предприятия, ще им помогнат повече на професионалния избор.
6. За да осъществят професионалния си избор, учениците от „Академията“ считат, че освен с учебни дейности им е необходим контакт със специалисти, докато тези, които не са участници считат, че освен обучение им е необходима информация за професията.
7. След завършване на професионалната гимназия по строителство и архитектура, значително по – голям процент от учениците от „Академията“ са готови да продължат образованието си по същата професия, в сравнение с учениците, които не са участвали в модела.
8. Участниците в „Академията“ считат, че дейностите в този модел им помагат най – много, за да се информират за новостите и тенденциите на пазара на труда и за да опознаят професията по – детайлно и съответно да уточнят професионалните си интереси.
9. Най – много в „Академията“ им харесват новите знания, които не им се предлагат в традиционната учебна среда. Това, което предлагат е да има непрекъснато посещения на строителни обекти, конкурси и мероприятия съвместно със студенти и

млади специалисти, както и срещи с представители на Агенцията по заетостта. Също биха искали да имат поне веднъж годишно възможността да разговарят с кариерен консултант.

4.4..Анализ на данните от анкетната карта за специалисти. (Приложение 2)

Анкетираните са представители на участниците в модела „Академия „Град на бъдещето“. Общо 61 човека: учители, инженери, архитекти, икономисти, юристи, журналисти. Анкетата е проведена през трите учебни години: 2016/17, 2017/18, 2018/19 успоредно с провеждането на апробацията и практически ориентираното изследване. Моделът „Академия „Град на бъдещето““ за устойчив професионален избор има за цел да събере основните външни фактори за професионално самоопределение и да организира действието им върху учениците, които изучават професията „Строителен техник“. Затова е необходимо да се проследи мнението, нагласите и очакванията на специалистите, които са участници в обучителна среда от нов тип и в обучение в метакогнитивна перспектива. Преди провеждането на анкетата пред респондентите е представян и разглеждан концептуалния модел на „Академията“, както и основните подходи и принципи на функционирането на модела.

От анкетираните лица 66,60% работят в сферата на строителството и архитектурата – инженери и архитекти, 22,95% - в сферата на образованието, т.е. са учители или преподаватели в университет, 8,20% - работят в медия, 4,92% - в сферата на икономиката и 2,28% - в институции. (Диаграма 4).

Позициите, които заемат в структурите, в които работят, респондентите, са съответно: 22,95% са учители в професионална гимназия по строителство и архитектура, както по професионална подготовка, така и по общообразователни предмети, и преподаватели в УАСГ, 42,62% са служители в строителни фирми и институции, 34,43% са на мениджърски длъжности. Най – много от участниците в изследването – 39,34 % са с трудов стаж от 11 до 15 години. С трудов стаж по специалността над 15 години са 29,51% от респондентите. 22,95% са със стаж от 6 до 10 години и до 5 години само 8,20%.

Обобщение на резултатите:

От анализа на емпиричното изследване на представителите на участниците в модел за устойчив професионален избор „Академия „Град на бъдещето“ се вижда ясно:

1. Участниците според своята професия и служебна позиция определят своите основни функции и роли при реализирането на модела, както и дейностите, които могат да изпълняват.

2. Специалистите, участвайки в реализирането на модела, според професионалните си компетентности са наясно с определени цели, които трябва да се постигнат и съответно очакваните резултати от постигането им. Затова са очертани приоритетните функции на сектора, в който работи всеки от специалистите, отнесени към подготовката на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура. Но като общо мнение се налага, че приоритетна функция на участниците е „доближаването до професията“. Затова и като най – важна роля на „Академията“ е „запознаване с професията“. Във връзка с това анкетираните са предложили дейности за усъвършенстване и обогатяване на концептуалния модел, свързани на първо място със запознаване с професията и придобиване на практически умения.

3. Като най – сериозен проблем е определен от специалистите това, че в училище не се създава представа за състоянието на пазара на труда. Мнението на респондентите категорично показва, че решението е в осъществяване на координация между работодатели, кариерни центрове, университет, училище.

4. Анкетираните представители на участниците в „Академията“ са „напълно удовлетворени“ заради постигането на устойчивост на професионалния избор на учениците и заради въздействието върху мотивацията за изучаване на избраната професия посредством осъществяването на модела.

5. В очертания профил на бъдещите специалисти най – важните качества, върху формирането на които са фокусирани дейностите на „Академията“ са: „Ориентиран към постижения“, „Преуспяващ“, „Ентусиазиран“ и „Креативен“.

Съпоставителни изводи:

Пресечната точка на мненията на учениците и на специалистите е, че за да има устойчив професионалният избор, трябва непрекъснато да се създават дейности за доближаване и опознаване на професията. За да може младият човек да стане час от

професионалното съсловие, е необходимо да има ясна представа какво представлява пазара на труда.

Основен проблем както за учениците, така и за пазара на труда е, че е необходима координация между работодатели, кариерни центрове и университети. Тук именно кариерните центрове би трябвало да са свързващото звено, между учениците – университети – работодатели.

Общи изводи и перспективи

Резултатът от доказването на работните хипотези при Аprobацията и проведеното успоредно с нея Практически ориентирано изследване, както и при провеждането на анкетирането на учениците и специалистите, както и на комплексната изследователска хипотеза, се изразява в следните изводи:

На теоретично и концептуално ниво изводите от изследването се отнасят както до съдържателни особености, също до ролята и значението на професионалното образование по строителство и архитектура и неговото качество за развитието на страната, но и до необходимостта от неговото изследване и установяване на важната роля на професионалното ориентиране на учениците от професионалната гимназия.

1. Представеното изследване представлява конструиране и представяне на концептуален модел за промяна на обучителната среда. Мотивацията за това е необходимостта от преодоляване на трудностите при вземане на кариерно решение в професионалната гимназия
2. Въз основа на направения анализ на теорията и практиката, касаещи професионалното и кариерното ориентиране, и поставените изследователски задачи, е изработен концептуален модел за устойчив професионален избор, в който са ситуирани факторите на влияние върху устойчивостта на професионалния избор и механизмът за тяхното ефективно действие
3. Взаимообвързаността на ученици и въздействащи фактори във веригата училище – пазар на труда, налага съвместяването им в обучителна среда от нов тип.
4. Потвърждава се основната изследователска хипотеза чрез направените обстоятелствени анализи и изводи в теоретичната и емпиричната част на настоящия дисертационен труд

На практическо ниво

1.С промяната на парадигмата на образованието и обучението и ролята на учителя и съответно централното място на ученика, се налага промяна в структурата на обучителната среда.

2.Присъствието на представители от бизнеса и медиите в обучителната среда води до нови взаимодействия и съответно до нови по – добри резултати в средното професионалното образование и обучение по строителство и архитектура.

3.Налага се извода, че доближаването до професията е мотивиращо и въздейства на устойчивостта на професионалния избор на учениците.

4. Достигането до съответствие между професионалното обучение и изискванията на пазара на труда означава непрекъсната колаборация със строителния бизнес в обучителния процес. Това се постига като се приложи модел „Академия“.

5.Необходимостта от достигане до съответствие между професионалното образование и обучение и изисквания на пазара на труда, предопределя прилагането на съответните подходи за конструиране на модела (Трета глава, т. 3.2).

Предложеният концептуален модел е:

- Продукт на осъзната необходимост за създаване на нова концепция за обучителна среда в метакогнитивна перспектива

- Изграден е на основата на принципи за съгласуване и съответствие.

- Релевантен е спрямо състоянието на професионалното образование и обучение и нуждите и изискванията на пазара на труда.

- Практически ориентиран по отношение на конструирането на обучителна среда в метакогнитивна перспектива с участието на бизнеса и присъствието на медийната група

- Насочен е към бъдещето от гледна точка на неговата конструкция и принцип на действие.

- Ориентиран е към повишаване на мотивацията за изучаване на избраната професия и устойчивостта на професионалния избор на учениците от професионалната гимназия.

Устойчивостта на професионалният избор на ученика, значи че у него се изгражда устойчива ценностна система, чиято основа е отношението към труда и професията като ценности.

Затова „Академията“ е терен, който събира училище, строителен бизнес, медия, за да сътрудничат в изграждането на личността. За да може след това тази личност работейки мотивирано и убедено, да бъде полезна на обществото. Затова целта е в модел „Академията“ да се разширява кръга от участници като се включат представители на различни институции. Например: на Агенцията по заетостта – за да се създава ясна представа у учениците какво представлява пазара на труда, Дирекция „Архитектура и градоустройство“ към СО – за да се създава представа какво представлява градоустройството на столицата, представители на Камарата на строителите в България – за да се създава представа за проблемите и актуалното състояние на отрасъл „Строителство“ в България, на Съюза на архитектите – за да се създава представа за съвременните тенденции в архитектурата и др.

Модел „Академия „Град на бъдещето“ може да бъде приложен към всяка изучавана дисциплина от основното и средното училище. Съответства на съвременната парадигма за образованието и обучението, за мястото и ролята на учителя и на ученика. Съответства на новите изисквания на съвременното общество на глобализация.

Заклучение

Моделът „Академия „Град на бъдещето““ е модел за устойчив професионален избор. С прилагането на този модел в обучителния процес на учениците от професионалната гимназия по строителство и архитектура трябва да се решат трудностите при вземане на решения за кариерата, които възникват по време на процеса на кариерното ориентиране. Затова е конструиран механизъм на действие на факторите, който представлява обучителна среда от нов тип. в която да участват освен учителят и представители на строителния бизнес и медия, специализирана по проблемите на строителството и архитектурата. Това е среда с нови взаимодействия, която ще създаде представа на метафизично ниво за избраната професия. Резултатите от апробирането на модела показват, че обучителна среда в метакогнитивна перспектива е успешна, полезна и резултатна и трябва да бъде прилагана в обучителния процес изобщо.

Целите на настоящия дисертационен труд са: Разработване и апробиране на Модел на ученическа „Академия „Град на бъдещето““ като извънкласна форма на професионална подготовка и ориентиране. За реализирането на целите се решиха следните научни задачи:

- Проблемите и приоритетите на съвременното професионално образование в България и в международен план и значимостта на професионалното ориентиране са разгледани и анализирани детайлно.
- Направен е анализ на професионалното обучение по строителство и архитектура.
- Разработен е професионален профил на специалист в строителния сектор.
- Разглеждани и анализирани са проблемите и приоритетите на съвременното професионално ориентиране – концептуализиране на понятията „професионално самоопределение“ и „устойчив професионален избор“.
- Направен е анализ на значимите фактори за устойчив професионален избор.
- Разгледана е Национална програма за кариерно ориентиране на ниво училище – и е анализирана необходимостта и начините за реализиране на професионално ориентиране чрез извънкласни форми на дейност в професионалното образование.
- Разработен е модел „Ученическа Академия Град на бъдещето“ – концепция и параметри. Осъществена е апробация на модела.
- Реализирано е емпирично изследване на системно равнище – роля и адекватност на „Академията“ и на задачите на професионалното образование и на професионалното ориентиране.
- Реализирано е емпирично изследване на персонално равнище – роля и адекватност на „Академията“ за стимулиране на професионалното самоопределение и в резултат – устойчивостта на професионалните интереси и избор на учениците.
- Анализирани са резултатите, направени са обобщения, изводи, препоръки, поставени са дискуссионни въпроси.

В резултат на научно – теоретичната и емпирично – аналитичната работа по темата бяха доказани работните хипотези и комплексната изследователска хипотеза.

Присъствието на бизнеса и медията в обучителната среда я променят и обогатяват. Представянето на иновациите в строителството по интересен и любопитен начин предизвикват интерес и мотивират учениците. Всичко това създава устойчивост на професионалния избор на учениците. Отразяването на мероприятията на „Академията“ на страниците на списание „Градът“ и на сайта на медийната група създава убеденост за значимост и престижност на професията.

В резултат на апробацията на модел „Академия „Град на бъдещето“ и осъщественото емпирично изследване се потвърди **комплексна изследователска хипотеза**: че Ученическата Академия „Град на бъдещето“ е адекватна извънкласна форма за професионална подготовка и за професионално ориентиране по професионално направление „Строителство и архитектура“ на две основни равнища – системно и персонално.

Тази обща хипотеза е проверена на емпирично равнище чрез конкретизация от четири работни хипотези:

На системно равнище на взаимодействие между двете основни системи – професионално образование и професионално и кариерно ориентиране Академията е адекватна като среда за среща и хармонизиране на влиянието на основните значими външни фактори за устойчив професионален избор на младите хора.

Още в Първа глава, (т. 1.1 и т.1.2) се стига до извода, че тенденциите и приоритетите на професионалната подготовка и образование по строителство и архитектура, и изискванията на пазара на труда (т.1.3) налагат организирането и конструирането на такава среда и хармонизиране на факторите – т.е. обучителна среда от нов тип, конструирана за обучение в метакогнитивна перспектива, която стимулира развитието на ключови професионални компетентности и въздейства на устойчивостта на професионалния избор на учениците в професионално направление „Строителство и архитектура“ – гимназиална степен.

Още в теоретичната част на изследването се потвърди виждането, че за да се постигне осъществяването на професионалния профил на специалист с професия „Строителен техник“ (Първа глава, т.1.4.) и да се преодолеят проблемите в системата на средното професионално образование по строителство и архитектура, е необходимо да се преразгледа и анализира ролята на професионалното ориентиране на учениците. Затова детайлното преразглеждане на външните фактори на влияние върху учениците за професионален избор е направено във Втора глава, (т. 2.3). От анализа на действието на факторите се наложи извода, че е необходимо да се създаде механизъм за тяхното организирано и ефективно действие. Така се достигна до изграждане на модел „Академията“. От апробацията на модела и проведеното успоредно с нея практически ориентирано изследване, (Трета глава, т.4), се, че моделът представлява обучителна среда от нов тип, която стимулира развитието на ключовите професионални компетентности и влияе върху устойчивостта на професионалния избор.

На персонално равнище:

- Стимулира процеса на професионално самоопределение на учениците: избистря представите за съответствието между пазар на труда и лични професионални интереси и способности. В Четвърта глава, т. 2 от сравнението на данните от анкетата на учениците, които участват в „Академията“ и тези, които не са участвали ясно се откроява значението и ролята на модела, а именно: 1./ повишаване на информираността за пазара на труда и актуалното развитие на професиите в професионално направление „Строителство и архитектура“; 2./ опознаване на собствените професионални интереси и 3./ опознаване на собствените професионални способности .
- На тази база се изработва устойчив професионален избор на учениците. Първо: устойчивост във вътрешен план на насочеността на интересите и избора, второ: устойчивост във външен поведенчески план на активността и действеността – инициативност, активност, автономност за информирани решения, трето – устойчивост във времето – дългосрочно, перспективно, конкретно, професионално планиране на избраната професия.

Съвременното професионално образование, в условията на динамични и рискови пазари на труда, може да подготви качествени и мотивирани специалисти чрез механизмите на професионалното ориентиране на ниво училище. Извънкласните форми осигуряват по – отворена и естествена среда за обучение в метакогнитивна перспектива, за активно и в полза на личността и на пазара на труда, партньорство между значимите фактори на влияние. Това подпомага изключително персоналния процес на професионално самоопределение и идентичност, което води до по – устойчиви професионални интереси и професионални автономни устойчиви избори.

ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Приноси с теоретичен характер

1. Направено е детайлно проучване на тенденциите в средното професионалното образование по архитектура и строителство, очертани в съответствие на глобализационните процеси и налагащата се нова парадигма в образователния и обучителния процес.
2. Направено е съвременно проучване на основните външни фактори, определящи професионалния избор на учениците и неговата устойчивост в процеса на обучението в професионална гимназия по строителство и архитектура и емпирично проучване на трудностите, които учениците срещат в тяхното професионално ориентиране.
3. Предложен е модел за обучение в метакогнитивна перспектива в средното професионално образование по строителство и архитектура.
4. Конструирани са модели за устойчив професионален избор „Академия „Град на бъдещето““.

Приноси с научно – приложен характер

1. Апробиран е модел за устойчив професионален избор „Академия „Град на бъдещето““ и е проведено практически ориентирано изследване в три цикъла. Целите са: да се покаже приложността и ефикасността на действието на модела, възможността за организиране и насочване на действието на факторите, които действат върху устойчивостта на професионалния избор на учениците и неговата устойчивост през време на обучението им в професионалната гимназия по строителство и архитектура и възможностите на модела за осъществяване на обучение в метакогнитивна перспектива в съответствие с новата парадигма на образователния и обучителния процес в условията на глобализация.
2. Съставен е изследователски инструментариум – анкетна карта за ученици и анкетна карта за специалисти за изследване на влиянието на факторите, които определят избора на професия на учениците от професионална гимназия по строителство и архитектура.

3. Проведено е проучване, анализиране и обобщаване на мнението на специалисти относно ролята на бизнеса и медията в професионалното образование по строителство и архитектура, и създаване на устойчивост на професионалния избор на учениците.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. ДОКЛАДИ В СБОРНИЦИ ОТ НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ

1. Цолова, В. Професионална подготовка чрез свободноизбираемите предмети (СИП) в професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия и значението ѝ за устойчив професионален избор. В: Сборник с доклади от научна конференция с международно участие, ноември 2018. 130 години университетска педагогика. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 298 – 307.
2. Цолова, В. Взаимодействието с бизнеса в средното професионално образование по строителство и архитектура. В Сборник „Млади изследователи“, том 3. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, с.319 - 328

II. СТАТИИ

- 1.Цолова, В. Модел за устойчив професионален избор в средното професионално образование по архитектура и строителство. В: сп. „Професионално образование“, кн. 1, година XXII, 2020, с. 9 – 20
2. Цолова, В. Обучение в метакогнитивна перспектива по строителство и архитектура на гимназиален етап в българското професионално образование. В сп. „Професионално образование“ – под печат

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Василев, Д., Рашева – Мерджанова, Я., *Теория и методика на професионалното ориентиране*, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2011
2. Господинов, Б. *Ефективност на обучението*. Изд. Сема, Пловдив, 2001
3. Господинов, Б., *Научното педагогическо изследване*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2016.
4. Господинов, Б., Делибалтова, В., Чавдарова – Костова, С., *Педагогика*, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2012
5. Делибалтова, В., *За обучението. Между „даденото“ и „конструираното“*, ИК ЛИК, София, 2004,
6. Делибалтова, В., *Метакогнитивно развитие в контекста на музейното и училищното образование*. Автореферат за присъждане на научна степен „Доктор на науките, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 2015
7. Климов, Е.А., *Психология професионального самоопределения*, Издателский центр „Академия“, 2010
8. Климов, Е. А. *Психология професионального самоопределения*, Издателский центр „Академия“, 2010
9. Коменский, Я. А., *Великая дидактика*, /гл. XVII/ Государственное Учебно – педагогическое издательство Наркомпроса, РСФСР, 1939 г.,
10. Ненова, С., *Комплексно осигуряване на качеството на образователната услуга в професионалните гимназии*, Издателство Фабер, Велико Търново, 2018
11. Рашева – Мерджанова, Я., *Синергетическа философия на образованието*. УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.
12. Рашева – Мерджанова, Я., *Професионално ориентиране – добрият опит*. Педагогика, с. 32 - 47
13. Рашева-Мерджанова, Я., Б. Господинов, С. Цветанска. *Институции и субекти на пазара на труда*. УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
14. Рашева – Мерджанова, Я., *От динамичен профил към холограмен модел на интересите*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2003
15. Рашева – Мерджановар Я., Петкова, И., *Професионална педагогика – в исторически традиции и глобални перспективи*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2018

16. Рашева – Мерджанова, Я. Д., Цветанска, С. И. , *Наръчник на кариерния консултант*, София – МОН, 2014, http://orientirane.mon.bg/uploads/5000/NARUCHNIK_KK.pdf , 15.04.2018
17. Савова, Ж., *Култура на академичното писане*. Изд. „Асктарта“, Пловдив, 2014
18. Стефанова, М., *Педагогическа иновация*. Изд. Петекстон, София, 2005
19. Чавдарова – Костова, С., В. Делибалтова, Б. Господинов. Педагогика, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
20. Baldacci, M., Frabboni, F. *Manuale di metodologia della ricerca educativa*, De Agostini Scuola SpA, Novara, 2013
21. Di Maria, F., Loverso, G., Piraino, A., *Condizionamenti psicosociali e pedagogici nell'orientamento professionale nella scuola dell'obbligo*, „Igiene mentale“, Trapani, IV, 1977
22. Flavell, J. (1979) Metacognition and Cognitive Monitoring A New Area of Cognitive— Developmental Inquiry – American psychologist, October, 906-911.
23. Gati, I., Kraunsz, M., Osipow, S. *A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making*. Journal of Counseling Psychology, 1996. Vol. 43, №4, 510 – 526
24. Lewin K., in Scurati C., Zanniello G. (a cura di), *La ricerca – azione: contribute per lo sviluppo educativo*, Tecnodidq Napoli, 1993.
25. Portojs, J. P., *La ricerca - azione in pedagogia*. In Becchi E., Vertecchi B., *Manuale critic della sperimentazione e della ricerca educative*, Franco Angeli, Milano, 1985.
26. Super, D.E., *A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development*. Journal of Vocational Behavior 16, 282-298 (1980).
27. Tino C., *Alternanza scuola – lavoro. Le dimensioni – chiave per promuovere partnership strategiche*. Pearson Italia, Milano-Torino, 2018
28. Zanniello, G. (a cura di). *Innovazione nella scuola*, Armando Editore, Roma, 2006,
29. Zanniello, G., *Educazione e orientamento professionale*, Armando Editore, Roma, 1987
30. Декларация на европейските министри по професионално образование и обучение и на Европейската комисия, свикани в Копенхаген на 29 – 30 ноември 2002 г., за засилено европейско сътрудничество в областта на професионалното образование и обучение. – „Копенхатенска декларация“ - http://www.cpobg.com/docs/c_003.pdf

31. Доклад на ООН „Перспективи на урбанизацията“ от 2018 г. (World Urbanization Prospects <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>)
32. Доклад на Комисията до Европейския парламент и Съвета относно изпълнението на Препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. за създаване на Европейска референтна рамка за осигуряване на качество в професионалното образование и обучение, Брюксел, 28.01.2014. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0030>
33. Държавното образователно изискване за придобиване на квалификация по професия „Строителен техник“ от област на образованието „Архитектура и строителство – <https://www.mon.bg/bg/100036>
34. Европейски съвет от Лисабон – Стратегия за икономическо и социално обновление на Европа. Документ, представен от Европейската комисия на вниманието на извънредния Европейски съвет от Лисабон – 23 – 24 март 2000 г. - <http://edc.law.swu.bg/docs/lisbonstrategy.PDF>
35. Закон за професионалното образование и обучение /ЗПОО/- <https://www.mon.bg/bg/57>
36. Какво представлява информацията за пазара на труда в контекста на професионалното ориентиране през целия живот ? - CEDEFOP – <https://www.cedefop.europa.eu/bg/toolkits/resources-guidance/toolkit/what-is-labour-market-information-for-lifelong-guidance>
37. Наръчник за изграждане на училищна система за управление на качеството- <https://www.mon.bg/bg/100147>
38. Националната програма за кариерно ориентиране на учениците <https://orientirane.mon.bg/programa/Programa-KO.pdf>
39. Общ преглед на дуалните системи / дуалното обучение в Германия, Австрия, Румъния, България и Словакия по проект ФокусДуал, разработен като част от Интелектуален продукт „Ръководство за участници в дуално обучение. - <https://dp.bgcpo.bg/%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/#1533285282358-ffff51e3-d4a3>

40. Препоръка на Съвета от 22 май 2017 година относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот. – EQF - [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)&from=EN)
41. Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 юли 2009 г. за създаване на Европейска система за кредити в професионалното образование и обучение – ECVET - [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708\(02\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0708(02)&from=BG)
42. Препоръка на Съвета от 20 декември 2012 г. относно валидирането на неформалното и самостоятелно учене - <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:398:0001:0005:BG:PDF>
43. Програмата „Учебна компания” на фондация „Джуниър Ачийвмънт България - https://www.jabulgaria.org/page/about_us/history
44. Споразумението от Киото - http://www.biodiversity.bg/files/File/10_protokol_koito_klimat.pdf
45. Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015 – 2020 - <https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf>
46. Apprenticeships in work – based learning – CEDEFOP - <https://www.cedefop.europa.eu/bg/publications-and-resources/country-reports/apprenticeships-in-wbl>
47. Innovation in vocational education and training – CEDEFOP - <https://www.cedefop.europa.eu/bg/publications-and-resources/country-reports/innovation-in-vet>
48. VET in Europe country reports - <https://www.cedefop.europa.eu/bg/publications-and-resources/country-reports/vet-in-europe-country-reports>